

Militaire Spectator

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

De personele vulling van de Koninklijke land-
macht op lange termijn is het onderwerp van
een toekomstverkenning op blz. 355

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

J. C. A. C. de Vogel
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwerse
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
luitenant-kolonel der cavalerie

B. A. C. Droste
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

H. M. van Lent
majoor der genie

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

drs. Ch. F. Turpijn
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Spui 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 66
i.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Willibrorduslaan 57, 5521 KB Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADruk VERBODEN

<i>Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht</i>	352
<i>Editoriaal: Doorbraaksector</i>	353
<i>M. L. M. Urlings: Personele vulling van de KL op lange termijn</i>	355
<i>A. J. G. Silvius: Maatschappelijke verslaggeving door Defensie: (on)zinnig?</i>	368
<i>J. R. Mulder: Operatieve kunst (operativnoye iskusstvo)</i>	375
<i>P. H. de Vries en P. L. E. M. Everts: Offensief optreden, maar hoe? 2. Vijandelijk optreden</i>	379
<i>Vakpers: Toekomst van het luchtwapen</i>	391
<i>Boeken</i>	392

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 81022 (23.1/92). Sportcommissie Koninklijke landmacht (herdruk, januari 1988).

LaO 87009 (51.2/134) / LuO 87509 (51.2/95). Districtsbeschikking 1988.

LaO 87010 (78/554). Brevetten voor militaire parachutisten.

LaO 87011 (51.2/135). Groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht.

LaO 88002 (55.72/50). Tenue mess- en buffetpersoneel.

LaO 88003 (55.17/97) / LuO 88502 (55.17/94). Regeling inzake verhuizingen in de Bondsrepubliek Duitsland en van de Bondsrepubliek Duitsland naar België en van België naar de Bondsrepubliek Duitsland.

LuO 78515 (81/38). Militair reisbesluit 1978 (herdruk, januari 1988).

LaO 85012 (57/78). Verplichting tot het

bezit van de gelegenhedskleding Koninklijke landmacht (herdruk, januari 1988).

LaO 85013 (57/79). Verplichting tot bezit van de avondtenue Koninklijke landmacht (herdruk, januari 1988).

LaO 88004 (55.72/51). Vaststelling kleding- en uitrustingsstukken behorende tot de uniform van vrouwelijke militairen van de Koninklijke landmacht, niet behorende tot het Wapen der Koninklijke marchaussee.

LaO 88005 (91.1/41) / LuO 88503 (91.1/30). Onderscheidingsvlag voor Zijne Hoogheid Maurits Pieter Hendrik, Prins van Oranje-Nassau, van Vollenhoven en zijn broeders.

LaO 80020 (78/475). Cursus stafdienst aan de Hogere Krijgsschool (herdruk, april 1988).

LaO 80021 (78/476). Cursus staforiëntatie aan de Hogere Krijgsschool (herdruk, april 1988).

LuO 88504 (91.6/8). Contacten tussen ministerie van defensie en diplomatieke vertegenwoordigers.

LaO 77009 (23.1/79). Adviescommissie II bij de Koninklijke landmacht (herdruk, juni 1988).

LaO 77010 (23.1/80). Adviescommissie III bij de Koninklijke landmacht (herdruk, juni 1988).

LaO 88006 (53/83) / LuO 88505 (53/83). Ereteken voor verdienste.

LaO 88007 (55.3/259). Regeling Vierdaagse.

Lamed 009-88 (78/397q). Cursus voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 010-88 (78/557). Opleiding tot officier munitietechnicus.

Lamed 011-88 (78/558). Opleiding van officieren voor speciale diensten tot automatiseringsdeskundige.

Lumed 507-88 (23.1/76p). Commissie van advies inzake opleiding tot officier voor speciale diensten van de Koninklijke luchtmacht.

Lucirc 001-88 (23.1/76). Projectorganisatie DVM/DSM.

Lucirc 002-88 (55.14/4). Gevarentoelagen berging vliegtuigwrak.

Lucirc 003-88 (23.1/311). Commissie overgang beroepsdienst officieren.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op *donderdag 22 september a.s.* houdt de vereniging, gezamenlijk met het NIIB „Clingendael”, van 9.30 tot 16.00 uur in de Rembrandtzaal van het Nederlands Congresgebouw te Den Haag, een seminar over

Civiele verdediging, van oorlogsvoorbereiding naar crisisbeheersing

Deelnemers gelieven zich op te geven bij mevrouw Sjarbani van het Inst. Clingendael – tel. (070) 24 53 84 – waarna het programma zal worden toegezonden. De kosten bedragen f 25,- p.p.

Introductie d.t.v. de secretaris, Ikol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, geb. 110, postbus 90701, 2509 LS Den Haag. Telefonische aanmelding wordt op prijs gesteld; telefoon tijdens diensturen: (070) 16 68 99.

Doorbraaksector

Het „terugdringen van de rol van kernwapens” is een reeds lang gekoesterde doelstelling van opeenvolgende Nederlandse regeringen en het lijkt erop dat de realisatie ervan binnen handbereik begint te komen.

De discussie over de dubbele nul-optie is immers al lang geen nieuws meer; het wachten is nog slechts op de formele afronding en tenuitvoerlegging van de overeenkomst. Zelfs over de driedubbele nul-optie, waarbij het in de bedoeling ligt dat dan gevechtswapens zullen worden ontmanteld, wordt aanzienlijk positiever gesproken dan enkele jaren geleden voor mogelijk werd gehouden.

Europa is weliswaar nog lang niet kernwapenvrij en de afschrikingsstrategie van de NAVO berust nog immer op de bekende trits *conventionele gevechtskracht, nucleaire gevechtsweld- en strategisch-nucleaire wapensystemen*, maar toch is er sprake geweest van een duidelijke, zij het geleidelijke, verandering. Geen verandering van de formele strategische conceptie, evenmin een verandering in de onderliggende filosofie; ook niet in de voorhanden wapensystemen. Nee, daarin niet; de verandering was gelegen in de ethische perceptie van het grote

publiek (daarbij inbegrepen politici en militairen) over de problematiek van oorlog en vrede, over zaken als veiligheid en afschrikking.

Al geruime tijd hebben wij, in ons militaire denken, geleerd kernwapens niet langer te beschouwen als een vervanging van conventionele gevechtskracht maar als wapensystemen met een bij uitstek politieke betekenis.

Dat is niet altijd zo geweest. Het niveau van de in 1952 te Lissabon zo ferm overeengekomen conventionele sterkte van 90 divisies werd immers nooit gehaald en kernwapens (en met name de gevechtsweldwapens) werden al snel beschouwd als een goedkoop equivalent hiervoor, waarvan de kosten bovendien nog voor rekening van een ander kwamen. Dat betekende dat zelfs nog in de jaren '60 bij nagenoeg alle oefeningen een kernwapenvuurplan werd ontwikkeld dat, indien nodig en uiteraard na verkregen politieke instemming, werd uitgevoerd met als doel de plaatselijke krachtsverhoudingen te verbeteren en zodoende het gevecht te beslissen. De ouderen onder ons herinneren zich ongetwijfeld ook nog dat in die tijd het traditionele einde van een FTX werd ingeluid met de inzet van een (dummy)-kernwapen. Deze gedachtengang was overigens niet iets specifiek voor de militaire cultuur; soortgelijke opvattingen vond men terug bij allen die zich beroepshalve bezighielden met defensievraagstukken. Het besef dat kernwapens — en met name de gevechtsweldwapens — van een andere orde waren is slechts langzaam gegroeid.

De opvattingen hierover zijn verder geëvolueerd en thans lijkt het erop, althans afgaande op de openbare discussie in de media — en daarvan zeker niet de minste — dat bij het grote publiek, maar ook bij sommige politici en opiniemakers, de gedachte heeft postgevat dat kernwapens exclusief zouden zijn bedoeld voor het handhaven van de afschrikking. En zou die afschrikking onverhoopt toch falen . . . ; de fase daarna lijkt als het ware te worden verdrongen. Men lijkt bereid zich zorgen te maken over het in stand houden van een geloofwaardige afschrikking en de handhaving van evenwichtige krachtsverhoudingen; de opvattingen daarover zijn overigens zeker niet eensluidend. Maar slechts weinigen (uiteraard met uitzondering

van hen die daarmee beroepsmatig bezig zijn) zijn mentaal bereid na te denken over het metterdaad voeren van het defensief, laat staan over de inzet van een kernwapen daarbij. Dat is overigens zeer begrijpelijk, want het voeren van een defensief in een dichtbevolkt gebied als West-Europa is — op zijn zachtst gezegd — geen opwekkende gedachte en zeker geen populair onderwerp.

Het probleem van dit alles is dat afschrikking en de bereidheid tot het metterdaad voeren van een defensief elkaar onverbrekkelijk beïnvloeden. Dat betekent dat, als er sprake zou zijn van een afnemende bereidheid, of indien zelfs het Warschau-Pact maar zou menen een dergelijke afnemering waar te nemen, dan de kans op een gewapende agressie toeneemt; en dat betekent dan weer een stap dichterbij de fase die wij eigenlijk hadden willen voorkomen. De samenhang tussen afschrikking en verdediging is derhalve ook een paradox en dat maakt de publieke discussie zo ingewikkeld en moeizaam.

Er zijn redenen om aan te nemen dat de Sovjet-Unie onze bereidheid om nucleaire gevechtswapens in te zetten thans niet meer zo hoog inschat. Men zou dat kunnen afleiden uit de hernieuwde aandacht in het Sovjetrussische operationele denken voor het onderwerp doorbraaksector. Hieronder wordt in het algemeen verstaan een overweldigende concentratie van (conventionele) middelen in een geografisch beperkt gebied met als doel het doorbreken van een vijandelijke verdediging ten einde een volgend aanvallend echelon in staat te stellen in de diepte door te stoten. In het artikel van

Ikol Mulder in dit nummer komt deze tactiek uitgebreid ter sprake.

Waarom het op deze plaats echter gaat is het volgende. Het Sovjetrussische tactische denken over het gebruik van een doorbraaksector is geen nieuwe tactische vondst; integendeel, er zijn vele voorbeelden uit de Tweede Wereldoorlog waarbij die wijze van optreden met succes werd toegepast. Als gevolg echter van het „optreden onder dreiging van kernwapens” waartoe de Sovjet-Unie in de periode daarna was gedwongen, was het risico van een dergelijke troepenconcentratie op een relatief klein gebied te groot. Die concentratie zou dan immers een lonend kernwapendoel vormen en derhalve werd de beproefde en succesvolle tactiek van de doorbraaksector voorshands in de ijskast gezet. Het feit echter dat de Russen deze tactiek weer volop bespreken in hun vakliteratuur en intensief schijnen te beoefenen, betekent niet alleen maar een militair-tactisch probleem dat om een oplossing en een tactische aanpassing onzerzijds vraagt; dat probleem is waarschijnlijk — zij het met de nodige inspanningen op velerlei gebied — wel oplosbaar. Het betekent echter ook dat de Russen onze bereidheid gevechtswapens in te zetten kennelijk zo laag inschatten, dat zij het risico van een daartoe noodzakelijke concentratie van middelen, weliswaar tijdelijk en plaatselijk, weer acceptabel achten. En, nog eens anders gezegd, die toegenomen Sovjetrussische belangstelling voor de doorbraaksector is indicatief voor de waarde van onze afschrikking. Zij is als het ware een spiegel; als het maar geen lachspiegel wordt.

M. L. M. Urlings

luitenant-kolonel der genie

Personele vulling van de KL op lange termijn

Het functioneren van de KL op lange termijn wordt voor een belangrijk deel bepaald door de mogelijkheden te kunnen voorzien in voldoende beroepspersoneel en dienstplichtigen van de eerste kwaliteit.

In dit artikel wordt ingegaan op de personele vullingsmogelijkheden van de KL op lange termijn. In de eerste plaats wordt vastgesteld welke factoren invloed uitoefenen op de vullingsmogelijkheden van beroepspersoneel en dienstplichtigen. Vervolgens worden de te verwachten trends in die factoren aangegeven. Ten slotte wordt ingegaan op de consequenties van deze trends voor zowel de vulling met dienstplichtigen als de vulling met beroepspersoneel.

De problematiek die hier wordt beschreven is complex en veelomvattend. Het artikel kan zich slechts richten op hoofdlijnen en beoogt zeker niet volledig te zijn. Om verwachtingen te kunnen uitspreken over de toekomstige vullingsmogelijkheden van de KL moeten voorspellingen worden gedaan. Vanzelfsprekend neemt de trefzekerheid af, naarmate de voorspellingstermijn langer is; een regelmatige bijstelling van voorspellingen is dan ook noodzakelijk.

Invloedsfactoren

Voor de vulling met dienstplichtig en beroepspersoneel moet jaarlijks een relatief groot beroep worden gedaan op het potentieel aan vooral mannelijke Nederlanders in de leeftijdsklasse van 17 t/m 26 jaar. De kernvraag daarbij is, of die leeftijdsklassen voldoende aantallen en kwaliteit opleveren om in de personele behoefte van de KL te voorzien. Demografische ontwikkelingen geven een inzicht in de aantallen die in genoemde leeftijdsklassen beschikbaar komen. Ontwikkelingen in het civiele onderwijs, zoals het ontstaan van

Waag u niet aan voorspellingen, want als u verkeerd voorspelt zal niemand het vergeten, en als u goed voorspelt, zal niemand het zich herinneren.

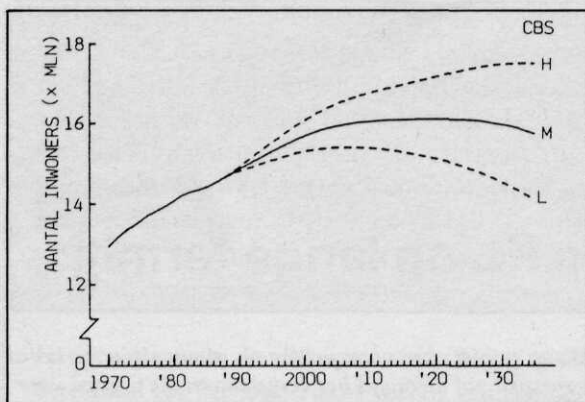
JOSH BILLINGS (1818-1885)

nieuwe schooltypen, geven een indicatie over de kwaliteit van de leeftijdsklassen.

Een goed beeld van zowel de omvang als de kwaliteit van de leeftijdsklassen kan worden verkregen door te kijken naar de ontwikkeling van de aantallen leerlingen die jaarlijks een diploma behalen in met name het voortgezet onderwijs. Het bezit van een diploma is in het huidige aanstellingsbeleid nog steeds een van de voorwaarden om te worden toegelaten tot een beroepsopleiding bij de KL.

Om inzicht te krijgen in de wervingsmogelijkheden van beroepspersoneel moet ook worden gekeken naar de ontwikkeling van de arbeidsmarkt. Met behulp van ramingen van zowel het aanbod arbeidskrachten als de ontwikkeling van de werkgelegenheid kan een beeld worden verkregen van de te verwachten overschotten en tekorten. De wervingsmogelijkheden voor beroepspersoneel worden bovendien bepaald door de aantrekkelijkheid van een loopbaan bij de KL in vergelijking met een loopbaan in de burgermaatschappij. De aantrekkelijkheid van een loopbaan bij de KL wordt vooral bepaald door de aard en kwaliteit van de functies, door sociaal-culturele ontwikkelingen (o.a. de persoonlijke waardering voor een goed inkomen) en door de arbeidsvoorwaarden (rijksoverheid) in vergelijking met de arbeidsvoorwaarden in de marktsector.

Hoewel de factoren met invloed op de personele vullingsmogelijkheden grotendeels betrekking hebben op de aanbodzijde, is de toekomstige kwalitatieve en kwantitatieve behoefte aan personeel (de vraagzijde) wel degelijk van belang. Bij het in kaart brengen van de vraagzijde gaat het vooral om het vaststellen van de consequenties van tech-

Afb. 1 Waargenomen en vooruitberekend aantal inwoners (uit [2]) H hoge, M midden-, L lage variant

nologische, operationele en organisatorische ontwikkelingen, voor het functiebestand en voor de functie-eisen; met andere woorden: hoeveel personeel van welke kwaliteit is op lange termijn nodig? Het in kaart brengen van deze vraagzijde is een afzonderlijk artikel waard. In deze bijdrage wordt vooral ingegaan op de consequenties van de ontwikkelingen aan de aanbodzijde voor de vulling van de KL op lange termijn. Om hierover uitspraken te kunnen doen moet evenwel de vraagzijde als referentie worden gehanteerd.

In dit artikel wordt ervan uitgegaan dat structuur, omvang en samenstelling van de KL zowel in vreedstijd als in oorlogstijd in grote lijnen ongewijzigd blijven. Voor de vulling van functies voor dienstplichtigen is er jaarlijks een behoefte aan ca. 43.000 mannen. Voor de gehele krijgsmacht zijn ca. 49.000 mannen nodig. Voor de vulling van functies voor beroepspersoneel bij de KL zijn jaarlijks ca. 2500 mannen en vrouwen nodig; voor de gehele krijgsmacht ca. 5000 [1]. Voorts wordt aangenomen dat op lange termijn v.w.b. kennisniveau, ervaring en geoefendheid, fysieke conditie en mentale instelling ten minste even hoge eisen aan het personeel worden gesteld als nu.

Vraag- en aanbodzijde kunnen elkaar beïnvloeden. Dat betekent dat ontwikkelingen aan de aanbodzijde, vertaald in personele vullingsmogelijkheden, beperkingen kunnen opleggen aan de toekomstige vraagzijde. Anders gezegd: vullingsmogelijkheden bepalen mede de grenzen voor het functioneren van de KL op lange termijn en zijn derhalve mede richtinggevend voor de ontwikkeling van het totale KL-beleid.

Hierna wordt achtereenvolgens ingegaan op de

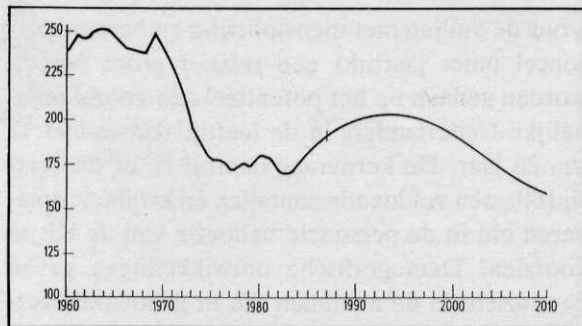
trends in de factoren die invloed uitoefenen op de toekomstige aanbodzijde, te weten:

- demografische ontwikkelingen;
- ontwikkelingen in het civiele onderwijs;
- de ontwikkeling van het aantal gediplomeerden;
- de ontwikkeling van de arbeidsmarkt;
- sociaal-culturele ontwikkelingen;
- de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden bij de KL (rijksoverheid) in vergelijking met de arbeidsvoorwaarden in de marktsector.

Demografische ontwikkelingen

Zo'n 20 jaar geleden werd nog voorspeld dat Nederland op weg was naar een bevolking van 20 miljoen in het jaar 2020. Volgens de recentste prognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) telt ons land dan „slechts” 16 miljoen inwoners [2]. Afb. 1 toont het waargenomen en vooruitberekende aantal inwoners in de periode 1970-2035. De middenvariant moet worden gezien als de plausibelste ontwikkeling van het bevolkingsverloop. De lage en de hoge variant geven de grenzen aan waarbinnen het bevolkingsverloop zich met een bepaalde waarschijnlijkheid zal gaan afspelen. Uit de grafiek blijkt dat het inwonertal van ons land naar verwachting pas rond 2020 zal gaan afnemen.

Afb. 2 geeft het waargenomen en geprognosticeerde aantal levendgeborenen. Hieruit blijkt dat sinds 1973 in 1987 het grootste aantal kinderen is geboren. Naar verwachting zal het aantal geboorten nog toenemen tot omstreeks 1995 en daarna dalen. Op lange termijn zijn wij op weg naar een „bejaardenstaat”. Vermoedelijk rond 2035 vindt de omslag plaats en zal Nederland meer bejaarden

Afb. 2 Waargenomen en geprognosticeerd aantal levendgeborenen, middenvariant, $\times 1000$ (uit [2])

(65+) dan jongeren (20-) tellen. Afb. 3 toont, ter illustratie, de leeftijdsopbouw van de bevolking in 1986 en in 2035, waarbij voor 2035 is uitgegaan van de middenvariant.

Aanbod dienstplichtigen

Alle Nederlandse jongemannen worden in het kalenderjaar waarin zij 17 jaar oud worden, ingeschreven voor de dienstplicht. Het aantal 17-jarigen loopt terug van ca. 126.000 in 1988 tot ca. 92.000 in 1997 (terugloop ca. 30%). Vanaf 2002 stijgt dat aantal weer tot ruim 100.000 in 2010 [2]. Bij deze aantallen zijn echter vreemdelingen in Nederland inbegrepen die niet de Nederlandse nationaliteit hebben en niet worden ingeschreven voor de dienstplicht. Op 1 januari 1986 was het aantal mannelijke vreemdelingen in de leeftijdsklasse van 17-jarigen gemiddeld ca. 5000 man [3]. Ter berekening van het aantal jonge mannen dat werkelijk voor de vervulling van de dienstplicht beschikbaar is, wordt uitgegaan van een uitvalpercentage van 35%. Uitval vindt plaats op grond van eerste keuring (ca. 25%), herkeuring (ca. 3%) of om andere redenen, zoals vrijstelling wegens persoonlijke onmisbaarheid (ca. 7%).

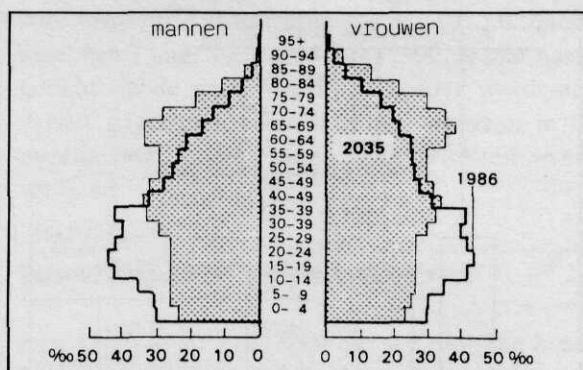
Bij een totaal uitvalpercentage van 35% komen de in tabel 1 gegeven aantallen mannen ter beschikking; hierbij is uitgegaan van respectievelijk de hoge, midden- en lage variant van het CBS voor 20-jarigen in de periode 1988-2010. Geen rekening is gehouden met het eerder genoemde bestanddeel vreemdelingen en de effecten van de door de staatssecretaris van defensie aangekondigde beleidsmaatregelen (o.a. categoriale vrijstellingsgronden ombuigen naar strikt individuele vrijstellingsgronden) [4]. Omdat hierover geen

Tab. 1 Aanbod dienstplichtigen in de periode 1988-2010 ($\times 1000$)

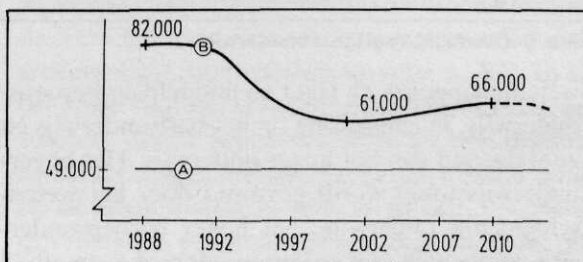
Variant	1988	1992	1997	2002	2007	2010
Hoog	81,9	79,3	61,8	61,8	63,7	71,5
Midden	81,9	79,3	61,8	61,1	63,1	66,3
Laag	81,9	78,7	61,1	60,4	62,4	61,8

Tab. 2 Geboortecijfers jongens ($\times 1000$) in de periode 1992-2010 (uit [2])

Variant	1992	1997	2002	2007	2010
Hoog	111	115	109	97	94
Midden	101	103	96	85	82
Laag	91	90	83	73	70

Afb. 3 Leeftijdsopbouw van de bevolking in 1986 en in 2035 (uit [2])

Afb. 4 Behoefte aan en aanbod van dienstplichtigen op lange termijn A behoefte, B aanbod (middenvariant CBS)

prognose bekend is, kan tabel 1 niet worden „geschoond”. Naar verwachting is het werkelijke aanbod dienstplichtigen per saldo geringer. Uit de tabel blijkt dat het aanbod dienstplichtigen uit een geboorteaar bij de middenvariant afneemt van ca. 82.000 in 1988 tot ca. 61.000 in 2002 en daarna weer stijgt tot ca. 66.000 in 2010.

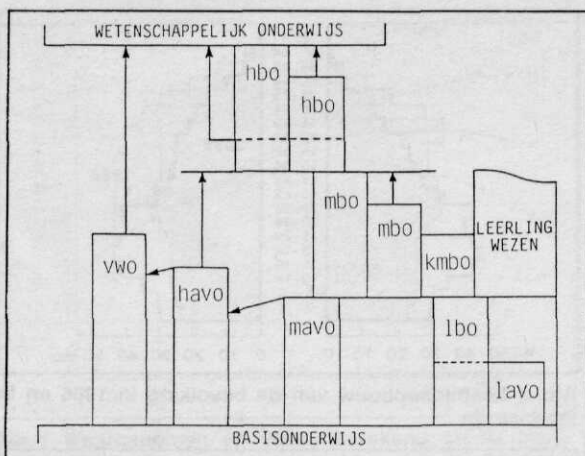
Tabel 2 geeft voor de hoge, midden- en lage variant de geboortecijfers voor jongens in de jaren 1992, 1997, 2002, 2007 en 2010. Daaruit blijkt dat het aantal geboorten na 1997 afneemt. Het jaarlijkse aanbod dienstplichtigen zal daardoor na 2015 weer kleiner worden. Ter illustratie toont afb. 4 de ontwikkeling van de behoefte aan en het aanbod van dienstplichtigen op lange termijn.

Ontwikkelingen in het civiele onderwijs

Nu zal, na een korte schets van het huidige onderwijssysteem, worden ingegaan op recente ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs.

Huidig onderwijssysteem

Het huidige systeem van voortgezet onderwijs voorziet in algemeen voortgezet, voorbereidend

Afb. 5 Overzicht voortgezet onderwijs

wetenschappelijk en lager en middelbaar beroeps-
onderwijs, in aansluiting op het basisonderwijs en
vooraangaand aan het hoger onderwijs. Het hoger-
onderwijsstelsel wordt gevormd door het weten-
schappelijk onderwijs, het hoger beroepsonder-
wijs en de open universiteiten; globaal de in afb. 5
geschetste situatie.

Recente ontwikkelingen in het voortgezet onder- wijs

Vooraf in recente jaren is een groot aantal wijzi-
gingen in het onderwijssysteem in gang gezet. Zo
is het vakkenpakket van de leerlingen in het alge-
meen voortgezet (mavo, havo) en voorbereidend
wetenschappelijk onderwijs (vwo) aanzienlijk uit-
gebreid. Ook zijn de laatste jaren nieuwe onder-
wijsvormen ingevoerd, zoals de vooropleiding hog-
er beroepsonderwijs (vhbo) en de havo/mbo-af-
delingen. Kenmerkend voor deze opleidingen is
dat de algemeen vormende vakken worden geëxa-
mineerd op havo-niveau en de beroepsvormende
vakken op mbo-niveau.

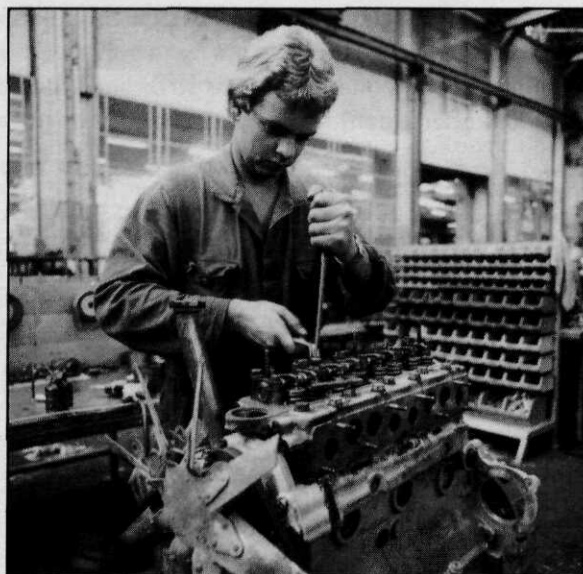
Bij nagenoeg alle vormen van voortgezet onder-
wijs bestaat thans de mogelijkheid per vak deel-
certificaten te behalen, als — wettelijk erkende —
afsluiting van een deel van de opleiding. Deze ont-
wikkeling wordt versterkt door de toenemende
modulering in het onderwijs. Een diploma kan
worden verkregen nadat voldoende deelcertifica-
ten zijn behaald. Een toenemend aantal school-
verlaters beschikt niet over gangbare diploma's,
maar is in het bezit van profielschetsen (bv. bij
middenschool-proefprojecten), schoolverklarin-
gen en diploma's/certificaten van buitenlandse op-

leidingen. Veelal is sprake van een aan de school
gebonden normstelling, waardoor het vaststellen
van niveau en opleidbaarheid per individu moet
plaatsvinden.

In algemene zin zal de structuur van het voortge-
zet onderwijs de komende jaren gehandhaafd blij-
ven. Twee voorstellen waarover definitieve be-
sluitvorming nog niet heeft plaatsgevonden vra-
gen bijzondere aandacht. Het betreft de invoering
van de basisvorming in het voortgezet onderwijs,
alsmede de sectorvorming en vernieuwing in het
beroepsonderwijs.

De basisvorming zal worden ingevoerd conform
het advies van de Wetenschappelijke raad voor
het regeringsbeleid (WRR) [5]. De WRR wees
onder meer op de beperkte mogelijkheden en de
daaraan inherente traagheid van het reguliere on-
derwijs, waardoor in het algemeen moeilijk kan
worden ingespeeld op veranderingen in beroeps-
kwalificaties. Dat vraagt van ondernemingen en
organisaties grote aandacht voor interne scholing.
Specialisaties en specifieke beroepsopleidingen
verschuiven op vele gebieden steeds dichter naar
de toepassing, d.w.z. naar de bedrijven. Meer in
het algemeen beval de WRR een verhoging van
het onderwijspeil aan, door invoering van algeme-
ne basisvorming in de eerste drie jaren van het
voortgezet onderwijs. Dat houdt in dat alle leerlin-

**Beroepsopleidingen zijn gericht op het aanleren van be-
roepsgerichte basisvaardigheden; specialisaties en spe-
cifieke beroepsopleidingen verschuiven op vele gebieden
steeds dichter naar de toepassing, d.w.z. naar de bedrij-
ven**

gen na de basisschool gedurende drie jaar zullen worden geconfronteerd met een zelfde vakkenpakket en pas daarna een definitieve keuze voor vervolgonderwijs maken. Leerlingen kunnen per vak kiezen tussen een „algemeen” en een „hogere” niveau. Het aantal vakken dat op het hogere niveau wordt gevolgd, bepaalt de keuzemogelijkheden voor verdere opleidingen. Om bv. in de vierde klas van de havo te komen zijn zeven vakken op het hogere niveau nodig.

Vanaf 1989 kunnen veertig scholen gaan experimenteren met het wetsvoorstel. In 1994 moeten alle scholen voor voortgezet onderwijs basisvorming gaan geven, zodat de nieuwe onderwijsvorm in 1997 geheel is ingevoerd.

Met de sectorvorming in het beroepsonderwijs wordt beoogd het samenvoegen in één instituut van opleidingsprogramma's van verschillende cursusduur, die zijn gericht op één arbeidsmarktsector. De sectorscholen gaan de gehele scala van twee-, drie- en vierjarige opleidingen verzorgen en omvatten aldus het huidige (voltijd) Kort Middelbaar Beroepsonderwijs (kmbo) en het Middelbaar Beroepsonderwijs (mbo).

De vernieuwing in het beroepsonderwijs richt zich met name op de differentiatie in en de kwaliteit van de onderwijsprogramma's. Het uitgangspunt daarbij is een zo goed mogelijke aansluiting bij de behoeften van de arbeidsmarkt. De eisen worden vastgelegd in „beroepsprofielen”, die worden vastgesteld door de sociale partners in een bedrijfstaksgewijs georganiseerd overleg tussen onderwijs en bedrijfsleven. De beroepsprofielen leiden tot opleidingsprofielen, waarin de eisen voor de opleidingen zijn opgenomen. De scholen kunnen, eventueel in overleg met het regionale bedrijfsleven, invulling geven aan de leerplannen binnen de door eisen vastgestelde kaders. Sectorale scholen voor middelbaar beroepsonder-

wijs worden in twee fasen ingevoerd. De eerste fase, van 1 aug. 1987 tot 1 aug. 1990, is met name gericht op de sectorvorming. Verder wordt een aanzet gegeven tot vernieuwing, waaraan in de tweede fase, vanaf 1 aug. 1990, prioriteit wordt verleend.

Ontwikkeling aantal gediplomeerden

Een deel van de leerlingen die een diploma behalen in het voltijdonderwijs stroomt door naar vervolopleidingen in het voltijdonderwijs, een deel zoekt een baan en komt dus direct beschikbaar op de arbeidsmarkt. Uit wervingsoogpunt zijn beide groepen leerlingen van belang voor de KL. In tabel 3 zijn voor mannen, per opleidingsniveau, het absolute aantal gediplomeerden en het absolute aantal uit deze groep dat direct beschikbaar komt op de arbeidsmarkt in 1988 en in 2001, vermeld. Bovendien is de procentuele teruggang in de periode 1988-2001 gegeven. Uit deze tabel (waarbij overigens vreemdelingen in Nederland zijn inbegrepen) blijkt dat de omvang van beide groepen leerlingen aanzienlijk afneemt. Bij het lbo daalt het aantal leerlingen dat direct beschikbaar komt op de arbeidsmarkt zelfs met 40%. Ook blijkt dat de directe uitstroming naar de arbeidsmarkt van leerlingen met een mavo-, havo- of vwo-diploma gering is, bij mannen met een mavo-diploma zelfs zeer gering. Bij het beroepsonderwijs daarentegen, vooral bij het mbo en hbo, komt een zeer groot deel van de gediplomeerden direct beschikbaar op de arbeidsmarkt. Ter illustratie zijn in afb. 6, voor mannen en vrouwen samen, het absolute aantal gediplomeerden en de absolute uitstroom van gediplomeerden uit die groep naar de arbeidsmarkt in 1988 en in 2001, grafisch weergegeven.

Het gemiddelde opleidingsniveau van de leerlingen die naar de arbeidsmarkt uitstromen stijgt

Tab. 3 Het absolute aantal mannelijke gediplomeerden en de absolute uitstroom van gediplomeerden uit die groep naar de arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in 1988 en 2001 ($\times 1000$), en de procentuele teruggang in die periode (uit: [10])

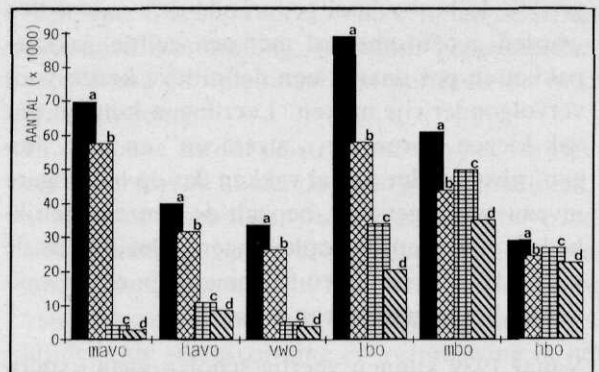
	mavo		havo		vwo		lbo		mbo		hbo	
	1988	2001	1988	2001	1988	2001	1988	2001	1988	2001	1988	2001
Gediplomeerden	31,8	26,5	17,8	14,0	17,5	13,8	54,5	35,1	26,8	20,1	15,1	12,3
Procentuele teruggang	16,6%		21,3%		21,1%		35,6%		25,0%		18,5%	
Uitstroom van deze gediplomeerden naar de arbeidsmarkt	0,9	0,8	2,6	2,1	1,7	1,2	23,5	14,1	21,0	15,0	14,1	11,5
Procentuele teruggang	11,1%		19,2%		29,4%		40,0%		25,7%		18,4%	

overigens voortdurend: in 1985 had 20% van deze groep een semihoger of hoger niveau, in 1995 zal dat naar verwachting 25% zijn.

Ontwikkeling arbeidsmarkt

Ramingen van het aanbod arbeidskrachten op lange termijn worden gekenmerkt door een redelijke mate van betrouwbaarheid, omdat het voor een belangrijk deel gaat om personen die nu al een rol spelen op de arbeidsmarkt, resp. in de „pijplijn” van het onderwijssysteem zijn opgenomen. De onzekerheden m.b.t. de werkgelegenheidsontwikkeling zijn aanzienlijk groter; het grootst zijn ze m.b.t. saldi van vraag- en aanbodramingen. Geringe fouten in vraag- en aanbodramingen kunnen leiden tot grote fouten in ramingen van overschotten en tekorten op de arbeidsmarkt.

Tabel 4 geeft een prognose van de overschotten en tekorten op de arbeidsmarkt in de periode 1975-2000, naar opleidingsniveau en -richting. Het grootste deel van het aanbodoverschot blijft geconcentreerd bij lager en uitgebreid lager opgeleiden. De vooruitzichten voor de uitgebreid lager geschoolden (mavo- en lbo-gediplomeerden) zijn veel rooskleuriger dan die voor ongeschoolden, maar aanmerkelijk slechter dan die voor middelbaar en (semi)hoger opgeleiden. Dat laatste geldt in het bijzonder voor technisch opgeleiden waar vrij grote overschotten aan Its'ers, maar tekorten aan middelbaar en (semi)hoger opgeleiden worden voorzien. Bij verzorgend opgeleiden lijkt zich een omgekeerd fenomeen voor te doen: hier dreigt een zekere krapte aan uitvoerend (uitge-

Afb. 6 Aantallen gediplomeerden per opleidingsniveau (uit [10]):
a totaal in 1988
b totaal in 2001
c direct uitstromend naar de arbeidsmarkt in 1988
d direct uitstromend naar de arbeidsmarkt in 2001

breid lager en middelbaar) personeel, maar overschotten aan semihoger en hoger kader. Deze onevenwichtigheid is te verklaren als uitvloeisel van vrouwenemancipatie, die heeft geleid tot een verhoging van het onderwijsniveau maar niet tot een verandering van richtingkeuze, die nog steeds een overwegend verzorgend karakter draagt. In administratieve beroepen is sprake van een vervanging van algemeen opgeleiden door beroepsgerichte administratief geschoolden. Hier lijken de veranderingen aan de vraagzijde zich in sneller tempo te voltrekken dan aan de aanbodzijde met als gevolg aanzienlijke overschotten aan algemeen opgeleiden en tekorten aan (semi)hoger administratief opgeleiden.

Eén van de opvallendste uitkomsten van de vooruitberekening betreft het hoge aanbodoverschot voor (semi)hoger geschoolden in de verzorgende richting. Voor de andere richtingen op (semi)ho-

	1975	1985	2000	1975	1985	2000
Lager	105	235	255	8	25	34
Uitgebreid lager						
- algemeen/administr.	30	125	45	5	16	7
- technisch	40	110	120	6	17	16
- verzorgend	10	55	10	5	17	4
Middelbaar						
- algemeen	10	55	105	4	19	30
- technisch	15	55	- 60	3	7	- 6
- administratief	15	45	15	3	7	2
- verzorgend	10	45	- 5	3	8	- 1
Semihoger en hoger						
- technisch	5	10	- 5	3	5	- 1
- administratief	0	5	- 15	1	2	- 6
- verzorgend	5	50	120	2	9	13

Tab. 4 Overschotten en tekorten op de arbeidsmarkt naar opleiding, resp. $\times 1000$ personen en in procenten van het arbeidsaanbod (uit: [11])

ger niveau zijn eerder tekorten dan overschotten te verwachten, gezien de toenemende vraag naar technici en economisch/administratief geschoolden vanuit de marktsector. Het beeld van de absolute aanbodoverschotten wordt nog verscherpt door naar de percentages in tabel 4 te kijken. Met name de zeer hoge procentuele aanbodoverschotten voor ongeschoolden en algemeen middelbaar opgeleiden vallen op. Relatieve schaarste treedt op bij beroepsopleidingen op middelbaar en (semi)hoger niveau.

Overschotten en tekorten voor globale categorieën impliceren uiteraard niet dat er geen sprake kan zijn van omgekeerde ontwikkelingen voor beperktere deelcategorieën. Ook in de huidige situatie van ruime overschotten voor vrijwel alle categorieën arbeid is sprake van tekorten voor specifieke categorieën (informatici, bepaalde categorieën technici, bedrijfskundigen en verpleegkundigen).

Voor de KL is met name de ontwikkeling van de arbeidsmarkt voor de huidige knelpuntcategorieën van belang: automatiserings-, verpleegkundig en technisch personeel. Hoewel automatisering in vele sectoren enige werkgelegenheid kost, betreft dat voornamelijk lagere en algemene administratieve arbeid. Aan hoger en meer gespecialiseerd personeel zal een groot tekort ontstaan. Die schaarste wordt versterkt door onvoldoende aanwas vanwege gebrek aan voldoende opleidingen in die sector.

Ondanks de huidige capaciteitsvermindering in de gezondheidszorg, o.m. door de landelijke beddenreductie, zal verpleegkundig personeel op lange termijn relatief schaars blijven, vooral als gevolg van de toenemende vergrijzing en door een afnemende instroom uit opleidingen voor verpleegkundige. Bij het technisch personeel zullen eveneens knelpunten op deelmarkten blijven bestaan. Er ontstaat vooral vraag naar technici van middelbaar niveau, zoals mts'ers en lts'ers die het leerlingwezen hebben doorlopen.

Sociaal-culturele ontwikkelingen

Sociaal-culturele ontwikkelingen, zoals de waardering voor de persoonlijke sociale omgeving, het belang van het materiële (inkomen en welvaart) alsmede veranderingen in de positie van de vrouw

op de arbeidsmarkt zijn mede bepalend voor de wervingsmogelijkheden van beroepspersoneel. Hier worden de verwachte trends in deze factoren geschetst.

Waardering persoonlijke sociale omgeving

Uit opiniepeilingen blijkt dat sinds 1975 de waardering en het belang van de eigen sociale omgeving nog steeds toenemen. Onder de sociale omgeving worden in dit verband o.a. verstaan het gezinsleven, de vriendenkring, het verenigingsleven, alsmede de activiteiten en energie die daarvoor nodig zijn. Terwijl de arbeidsduur afneemt worden huishoudelijke activiteiten (in en rond het gezin, doe-het-zelf, woning) belangrijker, evenals persoonlijke vrijetijdsbesteding (sport, hobby, recreatie).

Ook wordt steeds meer belang gehecht aan continuïteit in de leerperiode van kinderen.

Voorts is het aantal gehuwde werkende vrouwen toegenomen, hetgeen hen bindt aan de eigen sociale omgeving. Al met al beperkt dit mensen in hun wensen en/of mogelijkheden om te verhuizen, omdat zulks een breuk met de sociale omgeving veroorzaakt.

Uit onderzoek door de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) blijkt dat 87% van de werknemers bereid is van baan te veranderen tegen een gemiddeld 13% hoger netto-loon. De animo neemt echter aanmerkelijk af als er ook moet worden verhuisd; dan blijkt slechts 51% bereid te zijn te veranderen tegen een loon dat gemiddeld 27% hoger ligt [6].

Belang van het materiële

Tegen de achtergrond van het gevoel dat de economische situatie verbetert, stijgt het ambitieniveau van de bevolking. De mensen lijken aanspraak te maken op een financiële verbetering. Sinds 1983 is de overtuiging dat men er recht op heeft financieel ten minste op hetzelfde niveau te blijven sterk toegenomen: van 43 naar 76%.

De arbeidsduurverkorting wordt alleen welwillend benaderd, als die slechts minimale inkomensoffers vraagt. (Verder gaande) arbeidstijdsverkorting leidt tot pogingen het gezinsinkomen aan te vullen; men zoekt naar bijbanen of nevenfuncties die vooral door arbeidsduurverkorting moge-

lijk gaan worden. In dit verband moet ook worden gewezen op het verschijnsel van afnemende bedrijfsgebondenheid. Mensen blijven in mindere mate hun hele (beroeps/arbeids)leven bij één baas of in één functie/beroep. Veelal met het oogmerk de eigen inkomenspositie en carrièrekansen te verbeteren, maar ook om te ontkomen aan beroepsgebonden inconvenienten (overplaatsingen, veel van huis) wordt eerder besloten tot een nieuwe functie bij een andere werkgever. Die trend zal zich naar verwachting voortzetten.

De vrouw op de arbeidsmarkt

De toestroom van vrouwen — waaronder veel gehuwde — naar de arbeidsmarkt neemt de komende jaren nog toe; relatief gezien veel sterker dan bij mannen. Hierdoor is de werkloosheid onder vrouwen de afgelopen jaren gestegen; die onder mannen is in deze periode gedaald. Het CPB verwacht dat het deelnemingspercentage van vrouwen aan de beroepsbevolking toeneemt tot 53 in 2000 (in 1987: 44%) en daarna afneemt tot 51 in 2010. Vrouwen keren ook, na een periode van verzorging van de kinderen, in toenemende mate terug op de arbeidsmarkt. De tendens is dat de verzorgingsperiode zich uitstrekt over de eerste vier jaar na de geboorte en dat steeds meer vrouwen daarna pogingen doen weer aan het arbeidsproces deel te nemen.

Ontwikkeling arbeidsvoorwaarden

Belangrijkste conclusie uit het in 1986 verschenen rapport „Pakketvergelijking” [7] is dat, behoudens op de laagste functieniveaus, waar de rijksoverheid en de lagere publiekrechtelijke lichamen hoger scoren, in de marktsector beter wordt betaald dan in de overige sectoren; bij de hogere en hoogste functieniveaus is het netto besteedbaar inkomen in de marktsector aanmerkelijk hoger dan bij de rijksoverheid.

Een tweede aspect dat uit de pakketvergelijking duidelijk naar voren komt is de relatief grote mate van differentiatie van arbeidsvoorwaarden in de marktsector. Over de ontwikkeling van arbeidsvoorwaarden voor overheidspersoneel is het Regeerakkoord 1986 [8] duidelijk: koopkrachthandhaving is de lijn. Medio 1987 heeft „hardnekkig”

overleg tussen de minister van binnenlandse zaken en de centrales voor overheidspersoneel geleid tot een zeer geringe salarisaanpassing voor ambtenaren. Verder zal er slechts ruimte zijn voor specifieke salarisaanpassingen i.v.m. feitelijke arbeidsmarktknelpunten. In de „Schets van een herzien overlegstelsel” [9] maakte de minister van binnenlandse zaken begin januari 1988 bekend hoe hij in het vervolg het jaarlijkse overleg met de ambtenaren over de arbeidsvoorwaarden wil organiseren. Als de plannen voor de nieuwe overlegstructuur worden aangenomen verliest de minister het recht de arbeidsvoorwaarden eenzijdig op te leggen; een meerderheid van de ambtenarencentrales zal dan met de arbeidsvoorwaarden moeten instemmen. De hoogte van het bedrag dat beschikbaar is voor de arbeidsvoorwaarden van de ambtenaren wordt evenwel eenzijdig door het Kabinet bepaald en daarmee ligt ook de onderhandelingsruimte voor het overleg vast. Consequentie hiervan is naar verwachting, dat de hoogte van het financieringsstekort ook in de toekomst bepalend zal zijn voor de loonruimte voor de ambtenaren.

Binnen de rijksoverheid worden maatregelen genomen in relatie tot arbeidsmarktknelpunten. Verder worden maatregelen overwogen, gericht op een versterking van de relatie tussen individueel functioneren en beloning.

Bij de krijgsmacht worden de maatregelen, gericht op meer differentiatie en een vergroting van de flexibiliteit in de arbeidsvoorwaarden, grotendeels ingekaderd in de „Premieregeling en aanvullende voorzieningen beroepsmilitairen van de krijgsmacht 1982”. Doel van de Premiereregeling is een effectiever instrument te zijn bij de personeelsvoorziening van de krijgsmacht. Daartoe worden de reeds bestaande wervingsinstrumenten, zoals wervingspremies, flexibeler gemaakt. Daarmee wordt het mogelijk gemaakt de premiehoogte beter af te stemmen op de wervingsresultaten. Het voorstel voorziet ook in de mogelijkheid bindingspremies toe te kennen aan personeel, aangesteld voor onbepaalde tijd, dat reeds aan de initiële dienverplichting heeft voldaan, en wel uitsluitend aan duidelijk herkenbare groepen personeel die onmisbaar zijn voor het functioneren van de organisatie en waarop de arbeidsmarkt een grote aantrekkingskracht uitoefent.

In het kader van de nadere uitwerking van het Personeelsplan Defensie van 4 november 1986 wor-

den eveneens maatregelen voorbereid resp. uitgevoerd, die moeten leiden tot meer differentiatie en een vergroting van de flexibiliteit van de arbeidsvoorwaarden, t.w. het toekennen van extra rangen/of salarisanciënniteit, het doorbreken van het automatisme van periodieke salarisverhoging en het toekennen van gratificaties. Bovendien is een nieuwe regeling studiefaciliteiten ingevoerd en ook zal de termijn gedurende welke militairen aanspraak hebben op een tegemoetkoming in reisen/of verblijfkosten wanneer zij bij een verplaatsing niet verhuizen, worden verlengd.

Samenvattend moet evenwel worden geconstateerd dat — ondanks de voorgestelde differentiatie — de in geld waardeerbare arbeidsvoorwaarden bij de rijksoverheid (KL) naar verwachting niet substantieel zullen verbeteren in relatie tot de — veelal veel betere — arbeidsvoorwaarden in de marktsector. Door een toenemend belang dat aan materiële arbeidsvoorwaarden wordt toegekend zal de „zekerheid” van de ambtenarenstatus dan ook steeds minder opwegen tegen de hoogte en de kwaliteit van de arbeidsvoorwaarden in de marktsector. De huidige kwalitatieve uitstroming van civiele ambtenaren en militairen bevestigt dat nu al.

Consequenties voor de vulling met dienstplichtigen

Nu de te verwachten ontwikkelingen in de verschillende invloedsfactoren zijn aangegeven, kunnen de consequenties ervan voor de personele vulling worden gezien. Allereerst de vulling met dienstplichtigen. Een teruglopend aanbod dienstplichtigen heeft in de eerste plaats consequenties voor de kwalitatieve vulling van de organisatie. De vraag van de KL naar specifieke kwaliteiten onder dienstplichtigen (technische-schoolopleidingen, verpleegkundigen, „zware” rijbewijzen enz.) noopt immers tot het aanhouden van een ruime beschikbaarheidsreserve omdat deze kwaliteiten relatief schaars zijn. Omdat het aanbod na 1992 sterk afneemt kan zeker de kwalitatieve behoeftevoorziening in gevaar komen.

Ook in kwantitatieve zin kan na 1992 niet zonder meer in de behoefte worden voorzien. Hoewel de staatssecretaris van defensie heeft aangekondigd de geldende criteria voor het verlenen van uitstel of vrijstelling strikter te willen toepassen, is anderszijds het voornemen diezelfde criteria aan te pas-

Het gebruik van personeelsintensief materieel zal op lange termijn steeds minder mogelijk zijn

sen om de individuele dienstplichtige meer keuze te geven v.w.b. het tijdstip waarop hij in dienst komt [4]. Om het dienstplichtigenbeschikbaarheidspatruon beter te kunnen sturen lijkt het echter nodig de huidige vrijheid die de dienstplichtige heeft om zelf — binnen bepaalde grenzen — het jaar te kiezen waarin hij zijn dienstplicht zal vervullen, verder te beperken.

De voorziene vullingsproblematiek heeft ook consequenties voor de behoeftebepaling, de indeling en het beheer van dienstplichtigen. De uitvoering van die deelprocessen moet worden verbeterd en de onderlinge afstemming ervan moet worden verzekerd. Door bv. de behoefte op lange termijn aan dienstplichtigen te relateren aan de veranderingen in het aanbod kunnen de eventuele opleidingsconsequenties voor de KL worden vastgesteld.

Ook differentiatie van keuringsnormen en een effectievere selectie zijn mogelijkheden om een betere vulling te realiseren. Hiertoe moeten functie-eisen zorgvuldig worden vastgesteld. Zo moet o.m. aandacht worden geschonken aan de lengte-eisen die voor specifieke functies gelden. Zo geldt bv. voor chauffeurs van pantserrupsvoertuigen een lengte-eis van max. 1,80 m, en voor sommige voertuigen zoals de M109 en de M110 mag de chauffeur niet langer zijn dan 1,75 m. Bovendien gelden voor deze functies nog andere bijzondere eisen (bv. rijbewijs BE, niet-brildragend), waardoor de groep geschikten nog kleiner wordt. De combinatie van dergelijke eisen, de toenemende gemiddelde lichaamslengte (1960: 175,8 cm; 1985: 181,2 cm) en een afnemend aanbod aan dienstplichtigen maken het in de toekomst dan ook steeds moeilijker in de vulling van specifieke functies te voorzien.

Omdat na 1995 naar verwachting sprake is van een geboortedaling, zullen op lange termijn de vullingsproblemen groter worden (uitgaande van de huidige behoefte). Beleidsmaatregelen zullen dan ook tijdig moeten worden ontwikkeld. Daarbij kan

o.a. worden gedacht aan invoering van „personeelsarm” materieel, toenemende automatisering en robotisering, een dienstrecht resp. dienstplicht voor vrouwen en een verlenging van de dienstplichtduur.

Consequenties voor de vulling met beroepspersoneel

Ook de factoren die bepalend zijn voor de werving van beroepspersoneel ontwikkelen zich naar verwachting nagenoeg alle in ongunstige zin. Een analyse van de geprognosticeerde aantallen gediplomeerden en de uitstroom van gediplomeerden naar de arbeidsmarkt toont aan dat de teruggang in de periode 1988-2001 aanzienlijk is (gemiddeld ca. 25%). Hoewel over de ontwikkeling van de arbeidsmarkt op lange termijn geen „harde” conclusies kunnen worden getrokken, mag worden aangenomen dat het recruiteringsarsenaal aan jongeren voor de huidige knelpuntcategorieën bij de KL (technisch, automatiserings- en verpleegkundig personeel), verder zal afnemen. De in geld waardeerbare arbeidsvoorwaarden bij de rijksoverheid (KL) zullen naar verwachting niet substantieel verbeteren in vergelijking met die in de marktsector. Hierdoor, en door een toenemend belang dat men aan het eigen inkomen toekent, alsmede een toenemende waardering voor de persoonlijke sociale omgeving, zal de aantrekkelijkheid in materiële zin van de KL als werkgever niet groter worden.

Ontwikkelingen in het civiele onderwijs leiden v.w.b. de gevolgde opleiding tot een toenemende differentiatie van schoolverlaters. De aansluiting van KL-opleidingen op civiele opleidingen vraagt dan ook bijzondere aandacht. Hiervoor is het nodig dat over concrete functie-eisen wordt beschikt en dat die eisen worden vertaald in vereiste en gewenste examenvakken. Een betere aansluiting bij civiele opleidingen vereist ook een modulaire structurering van de militaire opleidingen. Vergroting van de invloed van het bedrijfsleven op het beroepsonderwijs roept de vraag op of, en zo ja op welke wijze en op welk niveau, de KL moet participeren in het overleg tussen het bedrijfsleven en het onderwijs.

Door het zelf organiseren en opzetten van specifieke scholingen door bedrijven zal de concurrentiepositie van de KL als specifiek opleidingsinsti-

tuut voor het ontwikkelen van een zekere vakbekwaamheid afnemen. Dat kan negatieve gevolgen hebben voor met name de aantrekkingskracht van de KL voor beroepspersoneel met een aanstelling voor bepaalde tijd (KVV'ers en TSP'en).

De onmiskenbare afneming van de aantallen gediplomeerden heeft consequenties voor de systematiek van personeelsvoorziening, toegespitst op het huidige systeem van vooropleidingseisen. Dat wordt o.m. gekenmerkt door het nogal strikt hanteren van diploma's als toelatingsvoorwaarde en het hanteren van minimum- en maximum-vooropleidingseisen. Een afnemend aanbod schoolverlaters dwingt tot een flexibeler optreden op de arbeidsmarkt. In dit kader kan o.m. worden overwogen de vooropleidingseisen te verlagen of te verbreden.

Hoewel het verlagen van vooropleidingseisen in theorie een goede garantie biedt voor vulling van de organisatie, omdat het mogelijk moet zijn kwantitatief in de behoefte te voorzien als de eisen maar laag genoeg zijn, gaan daarmee duidelijke nadelen gepaard. Zo is in dat geval een (aanzienlijke) aanvullende militaire opleidingsinspanning vereist om toch aan de gestelde functie-eisen te kunnen voldoen. Het verschil tussen de van de functie-eisen afgeleide eindeisen en de civiele vooropleiding bepaalt immers de omvang van de vereiste KL-opleidingsinspanning. Met te lage vooropleidingseisen neemt ook de wervingskracht af, omdat de kandidaten met de juiste diploma's worden weerhouden door de constatering dat hun opleiding wordt ondergewaardeerd (lager geschoolden kunnen het immers ook). Voorts kan een te lage vooropleiding leiden tot scholingsproblemen op een later moment tijdens de loopbaan. Niet elke lts'er kan immers een opleiding op mts-niveau volgen. Met het oog op veranderende functie-eisen in een dynamische KL-organisatie en de eruit voortvloeiende noodzaak op een later moment tijdens de loopbaan bijscholing te volgen, verdient dit aspect bijzondere aandacht. Ook kan door verbreding van vooropleidingseisen een groter potentieel mannen en vrouwen worden benut. Zo kan bv. worden overwogen om toelating tot het OCOSD niet alleen open te stellen voor havo-gediplomeerden en bepaalde hbo'ers, maar ook voor vho-gediplomeerden met een nader omschreven vakkenpakket en voor kandidaten met een be-

paalde combinatie van havo-deelcertificaten. Een vorm van verbreding is ook het (gedeeltelijk) loslaten van het systeem van maximum-vooropleidingseisen. Dat kan eveneens leiden tot een vergroting van het wervingspotentieel.

Het afnemende aantal gediplomeerden heeft ook consequenties voor de werving van beroepspersoneel. Hierbij is bijzondere aandacht vereist voor de samenstelling en de doeltreffendheid van het wervingsinstrumentarium (o.m. marktonderzoek, doelgroepenanalyse en media-onderzoek). Ook kan worden overwogen de werving systematisch te richten op „incourante” schoolverlaters (d.w.z. toekomstige werklozen; op dit moment bv. onderwijzers). Nadeel is wel dat veelal een aanzienlijke KL-opleidingsinspanning is vereist voor de (om)scholing.

Vanwege het afnemende recruteringsarsenaal zal de komende jaren bijzondere aandacht moeten worden besteed aan interne werving. Eén voordeel heeft de KL in elk geval in vergelijking met de marktsector: elk jaar maakt een relatief grote groep jonge mannen door de dienstplicht kennis met de KL. Het is van groot belang dat de mogelijkheden om deze mensen voor de KL te interesseren volledig worden benut. Ook kan de werving worden gestimuleerd door het bieden van stage-mogelijkheden. Hoewel onderzoek heeft aangetoond dat het bieden van stagemogelijkheden in combinatie met dienstplichtvervulling niet structureel kan plaatsvinden, is het uit wervingsoogpunt wenselijk het aantal stageplaatsen voor mbo- en hbo-leerlingen in vooral technische functies (zonder gecombineerde dienstplichtvervulling) te vergroten.

De afnemende bedrijfsgebondenheid betekent voor de KL dat het zich aanmeldende personeel in toenemende mate wordt gedreven door interessante bedrijfs- en persoonlijke materiële factoren (werk, opleiding, salariëring, ontplooiingskansen) en veel minder door ideële motieven. De afnemende bedrijfsgebondenheid betekent ook, dat een 30-jarig verblijf in de krijgsmacht op den duur minder wordt geambieerd. De KL is niet langer een „vast honk”. Dat heeft consequenties voor het huidige personeelsvoorzieningssysteem; dat zal voldoende flexibel moeten zijn om fluctuaties in het voortijdige verloop te kunnen opvangen. Flexibiliteit is ook nodig om de personele gevolgen van operationele en organisatorische ontwikke-

Geschiktheid voor de functie of groep van functies blijft voorwaarde voor de instroming van vrouwen

lingen zo soepel mogelijk te kunnen opvangen. Een personeelsvoorzieningssysteem dat wordt gekenmerkt door:

- vulling grotendeels door instroming vanaf de basis en
- in beginsel interne vacaturevervulling,

biedt de beste mogelijkheden om de vulling van de oorlogsorganisatie te waarborgen. Flexibiliteit kan worden verkregen door ook andere vullingsmethodieken dan instroming aan de basis toe te passen. Bij instroming aan de basis kan immers slechts traag worden gereageerd op plotselinge veranderingen in de kwalitatieve en kwantitatieve behoefte aan personeel op hogere functieniveaus. Horizontale instroming is een van de complementaire vullingsmethodieken die het huidige personeelssysteem voldoende flexibel kunnen maken. Toepassing van horizontale instroming vindt echter haar begrenzing in het voldoen aan de functie-eisen gericht op kennis, ervaring, bekwaamheden, houding enz.), vooral v.w.b. het functioneren in de oorlogsorganisatie. Hiervoor zijn immers veelal specifieke kennis en ervaring nodig die niet op de arbeidsmarkt beschikbaar zijn, resp. binnen een acceptabele termijn kunnen worden verkregen door horizontaal instromend personeel. Maatregelen gericht op het behoud van het personeelsbestand vragen dan ook bijzondere aandacht.

De (sterke) toeneming van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt biedt mogelijkheden om het percentage vrouwen in de KL te verhogen. Hierdoor kan ook de toekomstige vullingsproblematiek worden verminderd. Voorwaarde voor de instroming van vrouwen blijft de geschiktheid van de vrouw voor de functie of groep van functies. Mogelijkheden om de instroming van vrouwen te vergroten moeten worden onderzocht. In dit kader

kan o.m. de mogelijkheid van herintrede na de periode van verzorging van de kinderen worden bezien.

Voorts moet zo veel mogelijk worden overgegaan tot het aanschaffen van „personeelsarm” materieel en moet worden gezocht naar toepassingen op het gebied van „mensvervangende” (bv. elektronische) apparatuur. Bijzondere aandacht is ook vereist voor toepassing van eenvoudige diagnose-, onderhouds- en herstelmethodieken. Bij het vaststellen van eisen waaraan materieel voor de KL moet voldoen, zal hiermee rekening moeten worden gehouden. Naar verwachting zal echter op een hoger niveau in de organisatie technisch (onderhouds)personeel nodig zijn met een hoge, maar vooral ook gedifferentieerde en specialistische, kennis waardoor aan de opleiding van dit personeel hogere en specifieke eisen moeten worden gesteld.

Om in de behoefte aan informaticadeskundigen en automatiseringspersoneel te kunnen voorzien, zal de nadruk vooral moeten liggen op om- of bijscholing van personeel, op uitbesteding van werkzaamheden en op inhuren van personeel.

De in geld waardeerbare arbeidsvoorwaarden bij de rijksoverheid (KL) zullen naar verwachting niet substantieel verbeteren in relatie tot de arbeidsvoorwaarden in de marktsector. Daarom is

bijzondere aandacht vereist voor immateriële factoren, zoals loopbaan- en carrièreperspectieven, en voor het verbeteren van het imago van de KL als werkgever. Deze maatregelen zullen moeten leiden tot zowel het behoud van personeel als tot een betere wervingssituatie.

Besluit

De analyse en de prognose van de personele vullingsmogelijkheden van de KL op lange termijn in dit artikel hebben aangetoond dat niet zonder meer kan worden voorzien in voldoende beroeps-personeel en dienstplichtigen van de vereiste kwaliteit. De voorziene vullingsproblemen hebben consequenties voor het totale KL-beleid. Voor de ontwikkeling van het personeelsbeleid van de KL gaat het vooral om een verhoging van de flexibiliteit van het personeelsvoorzieningssysteem.

De voorziene vullingsproblemen dwingen ook tot beheersing van de kwalitatieve en kwantitatieve veranderingen in het functiebestand (de vraagzijde). Hiertoe zullen in samenhang met personele randvoorwaarden (lees: personele vullingsmogelijkheden), de organisatorische randvoorwaarden moeten worden vastgesteld die de toegestane veranderingen in het functiebestand aangeven. Be-

Literatuur

1. *Rijksbegroting 1988*, hfdst. X (Tweede Kamer 1987/88, 20200). Staatsuitgeverij, Den Haag (1987).
2. *Bevolkingsprognose 1987-2035*. CBS, Voorburg (1987).
3. *Vreemdelingen in Nederland naar leeftijd, burgerlijke staat en geslacht*. CBS, Voorburg (1986).
4. *Personeelsplan Defensie; militair personeel* (Tweede Kamer 1986/87, 19227). Staatsuitgeverij, Den Haag (1986).
5. *Basisvorming in het onderwijs* (WRR-rapp.). Staatsuitgeverij, Den Haag (1986).
6. *Arbeidsmarktprospectieven* (OSA-rapp.). SDU-uitgeverij, Den Haag (1988).
7. *Pakketvergelijking, resultaten van een vergelijkend onderzoek naar arbeidsvoorwaarden*. Min. binnenlandse zaken/sociale zaken, Den Haag (1986).
8. *Regeerakkoord 1986*. Staatsuitgeverij, Den Haag (1986).
9. *Schets van een herzien overlegstelsel bij de overheid*. Min. binnenlandse zaken, Den Haag (1987).
10. *Tijdreeksen uit de onderwijsprognose 1987*. CPB, Den Haag (1987).
11. *De arbeidsmarkt naar opleidingscategorie 1975-2000*. CPB, Den Haag, (1987).
- Jaaroverzicht dienstplichtgegevens 1986*. DDPL, Kerkrade (1987).
- Besluit proefprojecten nieuw vervolg/beroepsonderwijs*. Min. O & W, Zoetermeer (1986).
- Hoofdlijnen van beleid inzake sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroepsonderwijs*. Min. O & W, Zoetermeer (1986).
- Voorstel van wet houdende wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs en de Wet op het basisonderwijs i.v.m. invoering van de basisvorming in het voortgezet onderwijs* (Tweede Kamer 1987/88, 20381, nrs 1-2). Staatsuitgeverij, Den Haag (1987).
- Centraal economisch plan 1987*. Staatsuitgeverij, Den Haag (1987).
- De Nederlandse economie op langere termijn*. CPB, Den Haag (1985).
- Regeringsverklaring 1986*. Staatscourant (1986) (144) 1.
- Sociale en culturele verkenningen 1988*. SCP, Rijswijk (1987).
- Sociaal en cultureel rapport 1986*. SCP, Rijswijk (1986).

heersing van het functiebestand is niet alleen nodig vanwege de voorziene vullingsproblemen, maar ook vanwege het relatief grote beslag dat door de personele exploitatiekosten op het totale KL-budget wordt gelegd.

Vanwege zowel beperkte fysieke en psychische mogelijkheden van het personeel als toenemende vullingsproblemen moet bij de ontwikkeling van het operationele en het materieelbeleid worden gestreefd naar materieel en apparatuur waarbij voor bediening, onderhoud en herstel geen langdurige resp. schaarse civiele opleiding is vereist. Uit een gebruikersoogpunt betekent zulks in de praktijk het streven naar minder complex materieel. Een probleem daarbij is evenwel dat de mate van geavanceerdheid vaak hand in hand gaat met de mate van complexiteit. Een belangrijke vraag is dan ook of geavanceerde technologieën in voldoende mate worden gebruikt voor een ver-

eenvoudiging van de mens-machine-interface en voor het ontwikkelen van eenvoudige diagnose-, onderhouds- en herstelmethodeken.

De mate waarin de KL aansluit bij geavanceerde technologische ontwikkelingen, met name in high-techgebieden, bepaalt voor een belangrijk deel de aard en kwaliteit van de functies in de KL en derhalve de aantrekkelijkheid van een loopbaan bij de KL. Het behoud van het imago van een technologisch hoog ontwikkelde organisatie is uit werwingsoogpunt noodzakelijk. Dat zulks ook leidt tot een behoefte aan op de arbeidsmarkt schaars personeel is evident. Dat legt een extra claim op de noodzaak de flexibiliteit van het personeelssysteem te vergroten, het imago van de KL als werkgever te verbeteren en concurrerende arbeidsvoorwaarden en loopbaan- en carrièreperspectieven te realiseren.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?

Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meld u als lid bij de secretaris: Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag.

Maatschappelijke verslaggeving door Defensie: (on)zinnig?

Het verschijnsel „maatschappelijke verslaggeving” mag zich in een groeiende belangstelling verheugen. Sleutelbegrip hierbij is de „maatschappelijke verantwoordelijkheid” van ondernemingen. De overtuiging dat, uit hoofde van die maatschappelijke verantwoordelijkheid, niet langer kan worden volstaan met een (hoofdzakelijk) financieel jaarverslag lijkt terrein te winnen. Zowel uit de theorie als uit de praktijk zijn diverse aanzetten gegeven om tot een vollediger „maatschappelijke” verslaggeving te komen.¹

In dit artikel wordt toegelicht welke betekenis het verschijnsel maatschappelijke verslaggeving voor het ministerie van defensie heeft. Eerst wordt aandacht besteed aan het begrip „maatschappelijke verslaggeving”. Vervolgens worden de voor Defensie relevante belanghebbenden geïdentificeerd en wordt de huidige verslaggeving van Defensie aan een analyse onderworpen. Aan de hand van die analyse wordt bezien welke verbeteringen van de verslaggeving wenselijk zijn, teneinde Defensie zo volledig mogelijk aan haar maatschappelijke verantwoordelijkheid te laten beantwoorden. Ten slotte worden enkele conclusies geformuleerd.

Maatschappelijke verslaggeving

In toenemende mate worden ondernemingen zich ervan bewust dat er behalve aandeelhouders en de fiscus meer groeperingen zijn die het ondernemingsgebeuren met grote belangstelling volgen. Werknemers, milieuactivisten, omwonenden en andere groepen behoren elk voor zich de voor hen relevante besluitvorming binnen die organisaties te beïnvloeden. Hierdoor hebben ondernemingen zich de laatste decennia meer en meer tot open

¹ Een beperkte opsomming is gegeven door het Limperg Instituut.

	KLASSIEK MODEL	MANAGEMENT-MODEL	OPEN MODEL
KERN VAN DE ONDERNEMING	EIGENAAR	PRODUKTIE-APPARAAT	SAMENWERKINGS-VERBAND
KERN VAN DE EXTERNE VERSLAGGEVING	MUTATIE VAN HET BEZIT ↓ BALANS	ECONOMISCHE EFFECTIVITEIT ↓ JAARREKENING	TOTALE EFFECTIVITEIT ↓ MAATSCHAPPELIJK VERSLAG

Afb. 1 Ondernemingsmodellen

organisaties ontwikkeld. Deze ontwikkeling kan worden beschreven aan de hand van drie „ondernemingsmodellen”, die hier kort worden toegelicht (zie afb. 1).

In het *klassieke model* wordt de onderneming gezien als een verlengstuk van de eigenaar. Het ondernemingsvermogen behoeft niet te zijn afgescheiden van het privévermogen van de eigenaar. De verslaggeving richt zich op de eigenaar, waarbij de balans de hoofdrol speelt. Deze visie beheerste het denken over ondernemingen tot het begin van deze eeuw, maar is nog steeds actueel voor bv. eenmanszaken.

Naarmate de onderneming meer en meer los kwam te staan van de persoon van de eigenaar ontwikkelde zich het *managementmodel*. In deze visie is er een scheiding tussen leiding en eigendom en is de onderneming uitgegroeid tot een zelfstandige entiteit. Hierdoor is, in de vorm van het management, een nieuwe macht binnen de onderneming ontstaan. Aan de wisselwerking tussen omgeving en onderneming wordt echter nog weinig aandacht besteed. De verslaggeving richt zich nu op de vermogensverschaffers waarbij de hoofdrol binnen die verslaggeving wordt opgeëist door de winst- en verliesrekening. Ook deze visie is nog steeds actueel, waarbij kan worden gedacht aan besloten vennootschappen.

Als gevolg van ontwikkelingen als de enorme groei van ondernemingen en de grotere mondig-

heid van belanghebbenden, is het *open model* van de onderneming ontstaan. Hierin wordt de onderneming gezien als subsysteem van de maatschappij, dat een grote wisselwerking heeft met die maatschappij. De kring van belanghebbenden is nu aanzienlijk vergroot, waarbij alle belanghebbenden een rol (kunnen) spelen in het besluitvormingsproces binnen de onderneming. Door het erkennen van de rol van andere belanghebbenden dan de traditionele in het besluitvormingsproces, erkent de onderneming (sleiding) haar verantwoordelijkheid tegenover de maatschappij. Het aanvaarden van die verantwoordelijkheid houdt in dat de onderneming zich ook tegenover alle belanghebbenden dient te verantwoorden. De verslaggeving richt zich dan ook op de ruime kring van belanghebbenden.

Er kan ook een relatie worden gelegd tussen het te hanteren model van de onderneming en de grootte van de onderneming. Hoewel het ondernemingsmodel niet rechtlijnig afhankelijk zal zijn van de grootte van de onderneming lijkt een relatie tussen deze twee variabelen niet onwaarschijnlijk. Als mogelijke oorzaken van deze relatie kunnen de volgende factoren worden aangemerkt.

— Grote ondernemingen staan, doordat hun activiteiten zich vaak uitstrekken over een groot aantal bedrijfstakken en/of een groot aantal geografische gebieden, meer in de publieke belangstelling dan kleine. Bovendien komen grote ondernemingen daardoor met meer groeperingen uit de maatschappij in aanraking dan kleine.

— Grote ondernemingen kunnen in veel gevallen over meer deskundigheid en kennis beschikken dan kleine, waardoor zij meer mogelijkheden zullen hebben om in de verruimde informatiebehoefte te voorzien.

In het voorgaande zijn de consequenties van ieder ondernemingsmodel voor de verslaggeving van de onderneming aangestipt. De verslaggeving behorende bij het klassieke model en het managementmodel behoeft weinig toelichting. De te verstrekken informatie is hoofdzakelijk financieel van aard. In de praktijk zijn hiervan talloze voorbeelden te vinden in de vorm van het traditionele jaarverslag met de bijbehorende jaarrekening van een onderneming.

In het open model van de onderneming richt de

verslaggeving zich zoals gezegd ook op andere dan de traditionele belanghebbenden. Doordat de belangen van die „nieuwe” belanghebbenden kunnen verschillen van de belangen van de „oude” belanghebbenden is het waarschijnlijk dat ook de informatiebehoeften zullen verschillen. Zo zal een milieuactivist een andere informatiebehoefte hebben dan een aandeelhouder. Deze behoefte richt zich met name op informatie die verder reikt dan het traditionele jaarverslag, dat primair een verantwoordingsinstrument tegenover de vermogensverschaffers is. In zo'n jaarverslag ligt het accent op de financieel-economische informatie. Nu de groep belanghebbenden groeit, dient de onderneming zich tegenover een ruimere kring te verantwoorden, met name door het verstrekken van relevante, niet-financiële informatie. Dat houdt een uitbreiding van de bestaande verslaggeving met financiële en niet-financiële gegevens in.

Het object van maatschappelijke verslaggeving is niet beperkt tot de interne consequenties van de ondernemingsactiviteiten, ook over de maatschappelijke effecten van haar activiteiten dient de onderneming te rapporteren. Die verruimde informatieverschaffing wordt de „maatschappelijke verslaggeving” genoemd.

Is het voorgaande ook van toepassing op Defensie? Defensie ontleent haar bestaansrecht aan de Grondwet en het primaire doel van de krijgsmacht (bescherming van de maatschappij) wordt in brede kring onderschreven. Het bestaansrecht van de krijgsmacht staat dus niet ter discussie. Dat betekent echter niet dat Defensie geen verantwoording over haar activiteiten behoeft af te leggen. Daarvoor is een aantal redenen aan te geven.

— De krijgsmacht is een kadernilitieleger. Dat systeem combineert de professionele kennis van vrijwillig dienenden met de maatschappelijke invloeden van dienstplichtigen. Een sterke wisselwerking met de maatschappij is hierdoor gegarandeerd.

— Defensie is één van de grootste organisaties in Nederland [in vredetijd ca. 85.000 werknemers] voor zover dat (mede)bepalend mocht zijn voor de toepasbaarheid van een model.

— De krijgsmacht is geen onderneming in de betekenis van een op winst gerichte organisatie. De conceptie van de maatschappelijke verslaggeving

heeft echter ook betekenis voor niet op winst gerichte organisaties.

— Belanghebbenden kunnen via het parlement invloed uitoefenen op de besluitvorming binnen de krijgsmacht. De uiteindelijke macht is aan het parlement, niet aan de Defensieleiding.

Het moge duidelijk zijn dat het open model van de onderneming toepassingswaarde heeft voor de krijgsmacht. Dat houdt in dat de verslaggeving van Defensie kan worden gespiegeld aan de conceptie van maatschappelijke verslaggeving van ondernemingen.

Belanghebbenden van Defensie

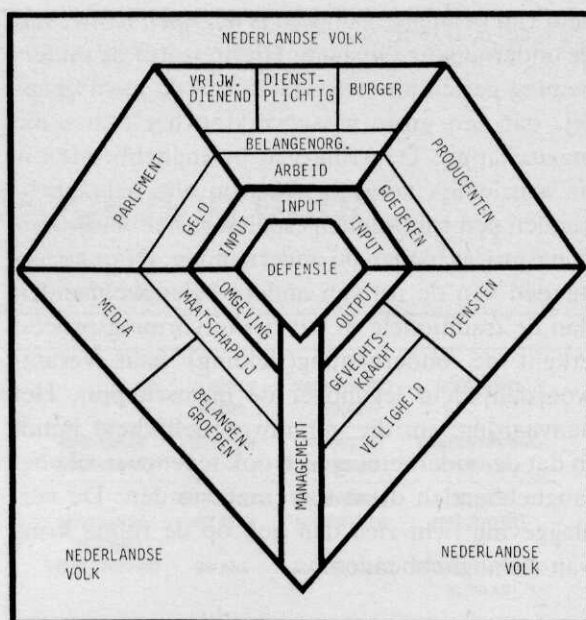
Teneinde een zinvolle maatschappelijke verslaggeving te kunnen ontwikkelen dienen de belanghebbenden van Defensie te worden geïdentificeerd. Voor de hand liggende belanghebbenden zijn o.a. werknemers, afnemers (het Nederlandse volk) en het parlement. Een uitgebreidere analyse is hier echter op zijn plaats.

Die analyse wordt uitgevoerd aan de hand van het „diamantmodel”. Daarin wordt de organisatie beschouwd als een transformatieproces. Aan de inputzijde worden de produktiefactoren geld, goederen en arbeid onderscheiden. Bij elke produktiefactor wordt vervolgens getracht de relevante belanghebbenden te benoemen. Voor de produktiefactor arbeid levert dat de belanghebbenden burgers, dienstplichtigen en vrijwillig dienenden op. In dit kader kunnen wellicht ook de belangenorganisaties voor werknemers als belanghebbenden worden aangemerkt. Voor de produktiefactor goederen kunnen op deze wijze de producenten als belanghebbenden worden genoemd.

Aan de outputzijde kan een soortgelijke analyse plaatsvinden. Het voornaamste „produkt” van de krijgsmacht, bescherming van de maatschappij, wordt ontleend aan haar bestaansrecht. De afnemer van die bescherming is het Nederlandse volk, maar ook de bondgenoten kunnen als afnemers van een stuk bescherming worden gezien.

Het in beschouwing nemen van alleen de input- en de outputzijde levert echter geen volledig beeld op. Ook de omgeving van de organisatie is van invloed op het transformatieproces; daarbij kan worden gedacht aan media en milieuactivisten.

In afb. 2 is het resulterende „diamantmodel”

Afb. 2 Het „diamantmodel” voor Defensie

weergegeven. Daarbij dient te worden bedacht dat het geven van een volledige opsomming van alle belanghebbenden een utopie is. Voor het doel van dit artikel kan echter met de in het diamantmodel gegeven inventarisatie worden volstaan.

Opvallend is dat het Nederlandse volk in verschillende hoedanigheden als belanghebbende van Defensie optreedt, maar dat het zijn invloed slechts indirect kan gebruiken. De „vermaatschappelijking” van de krijgsmacht vindt daardoor enigszins geremd plaats, maar dat is ook inherent aan de taak van de krijgsmacht.

De volgende stap op weg naar een maatschappelijke verslaggeving is het inventariseren van de informatiebehoeften van de belanghebbenden. Daarover is echter nog weinig bekend. De informatiebehoefte van belanghebbenden is ook een van de knelpunten in de bestaande aanzetten tot maatschappelijke verslaggeving. In Nederland heeft het Limperg Instituut een bescheiden inventarisatie gemaakt van de informatiebehoefte van 14 onderscheiden groepen belanghebbenden van ondernemingen. Ook Cregten c.s. hebben aandacht eraan besteed. Dat alles biedt echter onvoldoende aanknopingspunten voor een uitgewerkte analyse van de informatiebehoeften in dit specifieke geval. Voor het ontwikkelen van een effectieve maatschappelijke verslaggeving is nader onderzoek op dit terrein een vereiste.

De huidige verslaggeving

Alvorens met voorstellen te komen die een andere wijze van verslaggeven beogen, dient eerst de bestaande verslaggeving in beschouwing te worden genomen. De Defensieorganisatie produceert een veelheid aan publikaties die in veel gevallen maatschappelijk gerichte informatie bevatten. In dit kader zullen de volgende (groepen van) publikaties² de revue passeren:

- de Defensienota;
- de Defensiebegroting en de Memorie van toelichting;
- intern gerichte periodieken³;
- persberichten.

Teneinde meer inzicht te krijgen in deze bestaande verslaggeving kunnen de bovenstaande publikaties op systematische wijze worden ingedeeld, en wel aan de hand van de volgende drie criteria.⁴

a. De plicht tot het verstrekken van informatie

Dit criterium brengt een onderscheid aan tussen informatieverstrekking in het kader van een wet of ander extern voorschrift, en informatieverstrekking op basis van vrijwilligheid. Aangezien de wetgeving op het gebied van de maatschappelijke verslaggeving nog niet ver is gevorderd, werkt dit onderscheid nog niet erg verhelderend.

b. De wijze van meting en presentatie van gegevens

Binnen dit criterium kunnen de volgende niveaus worden onderscheiden (waarbij dient te worden opgemerkt dat een later genoemd niveau meer bijdraagt aan de kwaliteit van de informatie, dan een eerder genoemd niveau): 1. identificatie en beschrijving; 2. verscheidene meeteenheden; 3. één meeteenheid. Op het eerste niveau worden de gegevens geïdentificeerd en verbaal omschreven; kwantificering vindt niet plaats. Op het tweede niveau worden de gegevens gekwantificeerd met behulp van verscheidene meeteenheden, die specifiek zijn toegesneden op het deel van de gegevens

² Het hier gehanteerde keuzecriterium: grootste bekendheid en/of grootste oplage.

³ O.a.: *Legerkoerier*, *Defensiekrant*, *Nota* en *De vliegende Hollander*.

⁴ Deze indeling is een combinatie van de opvattingen van Schreuder en Brevoord.

dat zij weergeven. Op het derde niveau worden alle gegevens in één meeteenheid weergegeven. Deze gemeenschappelijke meeteenheid moet een maatstaf zijn waarin op zinvolle wijze alle aspecten van de ondernemingsactiviteiten kunnen worden weergegeven.

c. De deelgebieden van informatie

Aangezien de financieel-economische aspecten traditioneel de meeste aandacht krijgen in de verslaggeving van ondernemingen is het zinvol de deelgebieden waarover wordt gerapporteerd als indelingscriterium te hanteren. Op deze wijze kan een eventuele asymmetrie in de verslaggeving zichtbaar worden gemaakt. De volgende deelgebieden worden onderscheiden: 1. financieel-economische, 2. sociale, en 3. milieu- en omgevingsinformatie.

De genoemde publikaties kunnen nu aan de hand van deze criteria worden ingedeeld.

De Defensienota

Deze publikatie verschijnt in principe eens per vier jaar; het tijdsinterval tussen de laatste twee bedroeg echter tien jaar. In de Defensienota wordt uiteengezet waarvoor de Defensieorganisatie zorgt (de output) en wat de maatschappelijke (?) kosten ervan zijn (de input). Ook komen het beleid en de (beleids)voornemens aan de orde. De Defensienota is in principe op alle belanghebbenden gericht. Het is echter de vraag of deze de voor hen relevantie informatie op eenvoudige wijze eruit kunnen afleiden. Aan de Defensienota ligt geen wettelijk voorschrift ten grondslag. De presentatie van de gegevens vindt plaats op elk van de drie onderscheiden meetniveaus. De presentatie is echter op geen van de niveaus volledig. De gerapporteerde gegevens bestrijken elk van de drie deelgebieden. Veel aandacht wordt besteed aan de sociale en financieel-economische informatie. Daardoor wordt de milieu- en omgevingsinformatie enigszins onderbelicht.

De Defensiebegroting en de Memorie van toelichting

Deze jaarlijkse publikatie bevat een taakstellende begroting van de uitgaven en ontvangsten voor

één jaar, alsmede een meerjarenraming. De publikatie is hoofdzakelijk op het parlement gericht, maar krijgt ook veel aandacht in de media zodat ook andere belanghebbenden informatie eraan ontlenu. Aan de begroting ligt een wettelijk voorschrift ten grondslag. De presentatie van de gegevens in de begroting vindt plaats in één meeteenheid, de gulden. De presentatie geeft echter geen totaal beeld van de maatschappelijke effecten van de Defensieactiviteiten. In de Memorie van toelichting worden gegevens gepresenteerd op het niveau van identificatie en beschrijving. In de begroting is de gerapporteerde informatie uiteraard financieel-economisch van aard. In de Memorie van toelichting wordt echter ook aan de andere deelgebieden enige aandacht besteed.

Intern gerichte periodieken

Deze publikaties verschijnen wekelijks of maandelijks. Ze zijn gericht op de diverse groepen werknemers van Defensie (en het „thuisfront”), en worden uitgegeven op basis van vrijwilligheid. De erin gepresenteerde gegevens worden voornamelijk weergegeven op het niveau van identificatie en beschrijving. In deze publikaties ligt de nadruk op sociale informatie, de andere deelgebieden komen echter ook aan de orde.

Persberichten

Ook de persberichten van Defensie kunnen als een vorm van maatschappelijke verslaggeving worden gezien. De Defensieorganisatie staat de laatste jaren in het middelpunt van de belangstelling. Persberichten zijn daardoor uitgegroeid tot een zeer frequent verschijnende informatiebron. Met name belanghebbenden waarvoor andere bronnen niet (of bijna niet) toegankelijk zijn, putten hun informatie uit persberichten. Defensie tracht door middel van persberichten te voldoen aan actuele informatiebehoefden. Dat geschiedt in principe op basis van vrijwilligheid. De presentatie van gegevens vindt in het algemeen plaats op het niveau van identificatie en beschrijving. In persberichten wordt aan alle onderscheiden deelgebieden van informatie aandacht besteed, wellicht het meest aan de financieel-economische informatie.

In afb. 3 is de boven beschreven indeling van de

bestaande publikaties van Defensie schematisch weergegeven. Daaruit blijkt dat de bestaande verslaggeving zich concentreert op weergave van gegevens op het niveau van identificatie en beschrijving. Slechts de verstrekking van financieel-economische informatie bereikt een hoger meetniveau. De hierbij gehanteerde meeteenheid, de gulden, is echter niet in staat alle maatschappelijke effecten van de Defensieactiviteiten zinvol weer te geven. Het niveau van verscheidene meeteenheden wordt slechts door de Defensienota bereikt. Ook blijkt uit deze analyse dat de milieu- en omgevingsinformatie relatief onderbelicht blijft. Aan de lege plaatsen op het raster kunnen mogelijk ideeën voor verbetering van de maatschappelijke verslaggeving van Defensie worden ontleend.

Mogelijke verbeteringen

Zoals gezegd kunnen uit de beschreven analyse wellicht verbeteringen van de maatschappelijke verslaggeving van Defensie worden afgeleid. Daartoe dient eerst te worden bepaald wat als optimum van maatschappelijke verslaggeving is te beschouwen.

Het hoogst denkbare meetniveau is het niveau van één meeteenheid. Teneinde alle effecten van de activiteiten van een onderneming in één meeteenheid te kunnen uitdrukken, dient een functie te worden ontwikkeld. Zo'n functie kan worden gezien als een maatschappelijke-welvaartsfunctie (MWF), zoals uit de welvaartstheorie bekend is. Het „Comprehensive social accounting model” van Estes is een voorbeeld van een model voor de maatschappelijke verslaggeving van ondernemingen in de vorm van een MWF.

Afb. 3 De huidige Defensiepublicaties, systematisch ingedeeld

INFORMATIEVERSTREKKING		MEETNIVEAU		
		IDENTIFICATIE en BESCHRIJVING	VERSCHEIDENE MEETEENHEDEN	EEN MEETEENHEID
FINANCIEEL- ECONOMISCHE INFORMATIE	VERPLICHT			
	VRIJWILLIG			
SOCIALE INFORMATIE	VERPLICHT			
	VRIJWILLIG			
MILIEU- & OMGEVINGS- INFORMATIE	VERPLICHT			
	VRIJWILLIG			

Defensienota
 intern gerichte periodieken
 Defensiebegroting
 persberichten

De praktische bruikbaarheid van MWF's als model voor maatschappelijke verslaggeving is echter gering. Het vinden van een meeteenheid waarin alle maatschappelijke effecten kunnen worden weergegeven is onmogelijk gebleken. Een maatschappelijke verslaggeving op het niveau van verscheidene meeteenheden (een zg. indicatorenbenadering) wordt daarom in het algemeen als de zinvolste gezien. Voorbeelden hiervan zijn de werken van Schreuder en van het Limperg Instituut. In zo'n indicatorenbenadering worden voor alle onderscheiden deelgebieden van de ondernemingsactiviteiten indicatoren ontwikkeld, die de maatschappelijke effecten van de activiteiten meten. Binnen die groepen van indicatoren wordt in het algemeen een onderscheid gemaakt tussen „belevings-“ en „situatieve“ indicatoren.

Belevingsindicatoren verwijzen naar percepties, attitudes, gevoelens enz. van personen, bv. arbeidstevredenheid. Deze indicatoren zullen voor elk individu een andere waarde hebben. Daarom worden belevingsindicatoren ook wel „subjectieve“ indicatoren genoemd.

Situatieve indicatoren zijn te omschrijven als waarden die de kwantiteit van een verschijnsel uitdrukken. Een voorbeeld hiervan is een maatstaf voor het aantal malen dat een bepaald verschijnsel voorkomt, zoals het aantal werklozen of het aantal ongevallen. Deze indicatoren worden ook wel aangeduid als „objectieve“ indicatoren.

De termen subjectieve en objectieve indicatoren suggereren een duidelijke scheiding tussen beide categorieën, maar die scheiding is niet zo scherp. Daarom is het gebruik van de neutralere termen belevings- en situatieve indicatoren te prefereren.

Met het bovenstaande als uitgangspunt kunnen de volgende verbeteringen van de maatschappelijke verslaggeving van Defensie worden geformuleerd.

Verhoging van het meetniveau van de niet-financiële informatie

Uit afb. 3 is gebleken dat het weergeven van sociale, milieu- en omgevingsinformatie plaatsvindt op het niveau van identificatie en beschrijving (met uitzondering van een deel van de Defensienota).

Een mogelijke verbetering zou kunnen bestaan uit het ontwikkelen van een indicatorenbenadering voor de maatschappelijke verslaggeving van Defensie.

Vermindering van de asymmetrie van de informatieverschaffing

Uit afb. 3 is eveneens gebleken dat de milieu- en omgevingsinformatie in de huidige verslaggeving door Defensie relatief onderbelicht blijft. Meer aandacht voor dit deelgebied zou een verbetering van de maatschappelijke verslaggeving kunnen betekenen.

Verbetering van de toegankelijkheid van de informatie

Uit het voorgaande blijkt dat de maatschappelijke verslaggeving van Defensie is verspreid over een relatief groot aantal publikaties. Die versnippering beïnvloedt de toegankelijkheid van de informatie in negatieve zin. Bundeling van de informatie in (indien mogelijk) één publikatie zou de maatschappelijke verslaggeving kunnen verbeteren.

Realisatie van deze verbeteringen zou kunnen leiden tot het uitgeven van één nieuwe publikatie, die een „maatschappelijk verslag“ op het niveau van een indicatorenbenadering zou kunnen zijn. Dit maatschappelijk verslag zou ook als bijzondere uitgave van een bestaande publikatie kunnen worden uitgegeven. De toegankelijkheid van de informatie zou voorts kunnen worden verbeterd door voor die publikatie gebruik te maken van andere distributiekanaalen, bv. die van de media.

De resulterende maatschappelijke verslaggeving door Defensie is weergegeven in afb. 4. ▷

Afb. 4 De verbeterde maatschappelijke verslaggeving van Defensie (gerasterd = maatschappelijk verslag)

INFORMATIEVERSTREKKING	IDENTIFICATIE en BESCHRIJVING	MEETNIVEAU	
		VERSCHEIDENE MEETEENHEDEN	EEN MEETEENHEID
FINANCIËEL- ECONOMISCHE INFORMATIE			
SOCIALE INFORMATIE			X
MILIEU- & OMGEVINGS- INFORMATIE			X

Conclusie en aanbeveling

In dit artikel is getracht aan te geven welke betekenis het verschijnsel maatschappelijke verslaggeving voor Defensie heeft. Uit een analyse van de bestaande Defensiepublicaties is gebleken dat die verslaggeving niet geheel voldoet aan de eisen die, uit hoofde van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van Defensie, eraan kunnen (en mogen) worden gesteld. Deze kritiek concentreert zich op de volgende drie aspecten die voor verbetering in aanmerking komen:

1. verhoging van het meetniveau van de niet-financiële informatie;
2. vermindering van de asymmetrie van de informatieverschaffing;

3. verbetering van de toegankelijkheid van de informatie.

Gezien de ontwikkelingen in de maatschappij (behoefte aan informatie) en gezien de rol van Defensie in die maatschappij (open organisatie met een veelheid aan belanghebbenden), dient Defensie zich volledig van haar maatschappelijke verantwoordelijkheid te vergewissen. Verbetering van de maatschappelijke verslaggeving is daarom gewenst.

Concreet houden de voorgestelde verbeteringen het ontwikkelen van een „maatschappelijk verslag” op het niveau van een indicatorenbenadering in. Voor het formuleren van de voor de verslaggeving van Defensie relevante indicatoren is nader onderzoek naar de informatiebehoeften van de belanghebbenden echter onontbeerlijk.

Literatuur

Maatschappelijke berichtgeving een indicatorenbenadering. Limperg Instituut, Amsterdam (1986).

L. Traas — Ondernemingsvisie en maatschappelijke berichtgeving, in: *Sociale rekenschap.* Stichting Maatschappij en Onderneming, Scheveningen (1981)18.

H. Schreuder — *Maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke berichtgeving van ondernemingen.* Stenfert Kroese, Leiden (1981).

T. Bakker e.a. — Maatschappelijke berichtgeving in Nederlandse financiële jaarverslagen. *Maandbl. Accountancy en Bedrijfshuishoudk.* (1984)(7)282.

Krijgsmacht en maatschappij (deelrapp. Stuurgroep

maatsch. invloeden in de krijgsmacht, Min. v. Def.), Staatsuitgeverij, Den Haag (1977).

Periodieke berichtgeving door ondernemingen. Limperg Instituut, Amsterdam (1984).

H. K. M. Cregten e.a. — *Maatschappelijke verslaggeving.* Stenfert Kroese, Leiden (1978).

Defensienota 1984. Staatsuitgeverij, Den Haag (1984).

C. Brevoord — Externe informatievoorziening, naar een jaarbericht-nieuwe-stijl. *Econ.-Stat. Ber.* (1978) (11)1184.

Th. P. van Hoorn — Regelgeving voor sociale berichtgeving, criteria en alternatieven, in: *Sociale rekenschap.* Stichting Maatschappij en Onderneming, Scheveningen (1981)93.

J. R. Mulder

luitenant-kolonel der cavalerie

Operatieve kunst (operativnoye iskusstvo)

Het is een verheugende ontwikkeling dat recent binnen de Koninklijke landmacht aandacht wordt besteed aan het operatieve niveau. Eind november 1987 brak kol M. Schouten, hoofd Sectie G3 van het legerkorps, op het symposium „Perspectief op kwaliteit” een lans voor, wat hij noemde, het operationele niveau:

Dat operationele niveau vult de leemte op tussen de algehele strategie en het tactisch niveau bij divisie en brigade. [1]

In januari jl. vroeg lkol Van Vels aandacht voor de operatieve kunst als additioneel aspect van de krijgskunst [2].

In de Sovjet-Unie evenwel bestaat het operatieve niveau al vele decennia, is dat niveau zowel in theorie als praktijk diepgaand bestudeerd en wordt er veel over gepubliceerd. Doel van dit artikel is aan te geven hoe het operatieve niveau bij de Sovjetrussische strijdkrachten in elkaar zit.

In het westen wordt mijns inziens te geringschatkend gedacht over het operatieve niveau bij de Russen. Daarbij wordt nogal eens de mening verkondigd dat zij in hun gevechtshandelingen star, rechtlijnig en inflexibel zijn en dat wij daarom door flexibiliteit en creatief denken het gevecht tegen een Sovjetrussisch regiment of divisie kunnen winnen. Als men naar de tactiek van een Russisch bataljon, regiment of zelfs divisie kijkt, krijgt men inderdaad de indruk van een zekere starheid en sjabloonoptreden. De Russen zien dat echter wat grootschaliger. Divisies en lagere niveaus voeren min of meer als drill gevechtshandelingen uit, *binnen de randvoorwaarden die de operatieve commandant heeft gesteld.*

Flexibiliteit en creatief denken op het gevechtveld zitten bij de Russen op een hoger niveau: bij het leger en het Front. Dit niveau wordt niet voor niets aangeduid met „kunst”. De operatieve commandant heeft, als militair kunstenaar, flexibiliteit en creatief denken zeer hoog in het vaandel staan.

Het is voor de Koninklijke landmacht zaak niet alleen voldoende kennis te hebben om de Sovjetrussische divisie te verslaan. Daarmee lopen wij kans de veldslag op tactisch niveau te winnen terwijl wij op het operatieve niveau worden uitgemanoeuvreed. Gedegen kennis en inzicht in de Sovjetrussische operatieve kunst zijn vereist om niet alleen de tactische veldslag maar ook de oorlog te winnen.

Operationeel of operatief?

Alhoewel in het nieuwe militaire woordenboek operationele strategie is gedefinieerd¹ blijf ook ik de voorkeur eraan geven het niveau tussen strategie en tactiek aan te duiden als het operatieve niveau. Als dat niveau nl. met „operationeel” wordt aangeduid ontstaat er begripsverwarring met de term operationeel die al lang bestaat, zoals een operationele vliegbasis, het operationele risico accepteren, in Den Haag moet men meer operationeel denken e.d. Om misverstanden op dit gebied te vermijden pleit ik daarom ervoor het niveau tussen strategie en tactiek aan te duiden als het *operatieve niveau.*

Sovjetrussisch militair denken

Het operatieve niveau is afkomstig uit de Sovjetrussische militaire wetenschap. Voor een beter begrip hiervan zal eerst worden ingegaan op het militaire denken in de Sovjet-Unie en de structuur daarvan.

De basis van dit militair denken is de *militaire doctrine*:

... een in de staat geaccepteerd geheel van inzichten over:

¹ VS 2-7200: *operationele strategie is de voor (een deel van) een operatietoneel vastgestelde wijze van inzet en optreden van formaties.*

- *doel en aard van een mogelijke oorlog;*
- *de voorbereidingen van het land en de strijdkrachten op oorlog;*
- *de methoden om oorlog te voeren.* [3]

Het Sovjetrussische begrip „militaire doctrine” omvat daarmee veel meer dan wij in Nederland eronder verstaan² en is te vergelijken met ons begrip „veiligheidsbeleid” of met totale strategie.³ Onze definitie van militaire doctrine beperkt zich tot militaire machtsmiddelen, de Sovjetrussische definitie omvat bv. ook de economische voorbereidingen van het land op de oorlog. In Moskou zal het politbureau, als hoogste politieke orgaan in de Sovjet-Unie, beslissen over wijzigingen in de Sovjetrussische militaire doctrine.

Ondergeschikt aan de militaire doctrine bestaat in de Sovjet-Unie een zelfstandige *militaire wetenschap* (voyénnaya nauka). Deze omvat de studie en analyse van verschillende aspecten van het gewapende conflict, teneinde tot aanbevelingen te komen voor het met succes voeren van een eventuele oorlog. De militaire wetenschap houdt zich daarom o.a. bezig met zaken als de algemene theorie van oorlogvoering, organisatie van de strijdkrachten en militaire kunst of krijgskunde.

De *militaire kunst* (voyénnoye iskusstvo) richt zich op het voeren van militaire operaties te land, ter zee en in de lucht. De militaire kunst omvat drie hoofdrichtingen:

- *de militaire strategie* (stratégiya voyénnaya);
- *de operatieve kunst* (operativnoye iskusstvo);
- *de tactiek* (táktika).

De operatieve kunst omvat daarbij het voorbereiden en uitvoeren van operaties door eenheden (legers of groter) van krijgsmachtdelen.

De hiërarchische samenhang tussen de diverse Sovjetrussische begrippen en een vergelijking met Nederlandse termen is in de tabel gegeven.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, de burgeroorlog die in 1918 daarop volgde en de zg. interventiejaren 1918-1920 werden de Sovjetrussische militaire

² VS 2-7200: *militaire doctrine omvat algemene beginselen, uitgangspunten en hoofdlijnen betreffende het samenstellen en aanwenden van militaire machtsmiddelen van een soevereine staat of bondgenootschap.*

³ VS 2-7200: *totale strategie is de vastgestelde wijze waarop politieke, economische, militaire, diplomatieke en psychologische middelen worden aangewend ten dienste van het nationaal en/of bondgenootschappelijk belang en ter bevordering van de internationale rechtsorde.*

eenheden steeds groter en vonden de operaties over uitgestrektere gebieden plaats. De operatieve kunst is daarop door Sovjetrussische militaire denkers als M. Froenze en M. Toechatsjevski in de jaren 1920-1930 ontwikkeld. De grondbeginselen voor de tactiek (richt zich op het gevecht van eenheden kleiner dan een leger) bleken nl. onvolgende toepasbaar voor deze grootschalige operaties door grote formaties (Fronten) over grote gebieden. Dergelijke operaties vereisten een andere theoretische benadering, een ander militair denken. Daarom werden nieuwe grondbeginselen ontwikkeld voor de planning en de uitvoering van dergelijke grootschalige operaties: zorgvuldige keuze van het zwaartepunt, het concentreren van middelen, de coördinatie tussen de formaties, de logistieke ondersteuning e.d. Tijdens de Grote Vaderlandse oorlog (1941-1945) werden deze grondbeginselen van de operatieve kunst toegepast bij de operaties rond Stalingrad (1942-1943), in Wit-Rusland (1944), bij Jassy en Kisjinev (1944) en bij Weichsel/Oder (1945).

De *strategie* bepaalde de doelstellingen die in de oorlog moesten worden behaald, de *tactiek* voerde daartoe de veldslagen, de *operatieve kunst* als niveau daartussen coördineerde de verschillende veldslagen om de strategische doelen te bereiken.

Een krijgshistorisch voorbeeld

Om beter inzicht te krijgen in de Sovjetrussische operatieve kunst, moeten wij kijken naar een toepassing van die kunst in de praktijk. Daartoe leent zich de krijgshistorie.

Vergelijking in terminologie

Sovjet-Unie	Nederland
militaire doctrine	veiligheidsbeleid of totale strategie
militaire wetenschap	militaire doctrine
militaire kunst (krijgskunst?)
militaire strategie	militaire strategie
operatieve kunst (operatieve strategie?)
tactiek	tactiek

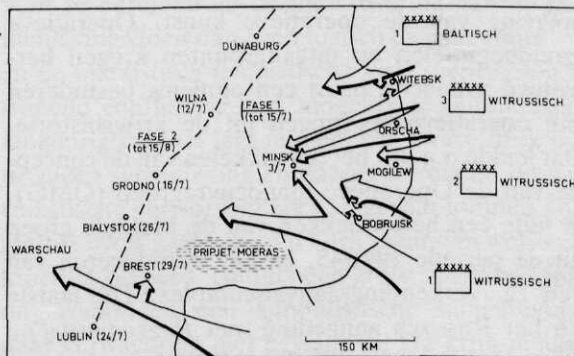
Afb. 1 Oostfront, situatie april 1944

Afb. 2 Operatie Bagration, 22 juni - 20 juli 1944

In april 1944 had de situatie aan het Duitse Oostfront zich enigszins gestabiliseerd (afb. 1). De Russen stonden in het noorden tegenover Legergroep Noord, aan de grens van de Baltische landen; centraal tegenover de Legergroep Midden, voor de poorten van Witebsk en Mogilev; in het zuiden tegenover de Legergroep Noord-Oekraïne tussen de Pripjetmoerassen en de Karpaten en tegenover de Legergroep Zuid-Oekraïne tussen de Karpaten en de Zwarte Zee. Op *strategisch niveau* werd besloten dat het zomeroffensief van 1944 het Rode Leger voor de poorten van Berlijn moest brengen. Alhoewel het zuiden daarvoor uit geografisch oogpunt een betere uitgangspositie was, besloot Moskou op 12 april dat het komende offensief tot doel had Legergroep Midden te vernietigen. Daarmee kon tevens Witrusland met de hoofdstad Minsk worden bevrijd.

Op *operatief niveau* werden vervolgens gedurende twee maanden voorbereidingen getroffen voor Operatie Bagration (afb. 2). Aanvankelijk was men van plan het 1e Oekraïense Front uit een gebied zuid van de Pripjetmoerassen naar het noordwesten te laten doorstoten, naar Brest-Bialystok-Grodno, waardoor de Duitse Legergroep Midden volledig zou worden afgesneden. Een dergelijke grootschalige operatie durfde men niet aan. Zo'n omsingeling zou meer troepen vergen dan men ter

beschikking had. Het uiteindelijke plan was bescheidener van opzet. Daarbij werden in de sectoren Witebsk, Orscha, Mogilev en Bobruisk vier Fronten geconcentreerd, met 15 legers en 8 zelfstandige korpsen, over een frontbreedte van 500 km. De Frontaanvalsdoelen (fase 1) lagen ten westen van Minsk op een afstand van 250 à 300 km. Die doelen dienden binnen 3 weken te worden bereikt. De uiteindelijke aanvalsdoelen van de Fronten lagen op de algemene lijn Wilna-Grodno-Bialystok. De diepte van de operatie bedroeg daarmee 500 à 600 km, te behalen in 7 weken. Er werden in totaal 6 doorbraaksectoren vastgesteld, waar een overweldigend overwicht werd opgebouwd: in elke doorbraaksector concentreerden de Russen per kilometer gemiddeld 35 tanks, 178 vuurmonden en 1400 man infanterie. Het 3e Witrusische Front bv. had een frontbreedte van 140 km en beschikte over 37 divisies. Daarvan werden er 25 geconcentreerd op één Frontdoorbraaksec-

tor van 37 km: gemiddeld 1,5 km per divisie! Verder werden op operatief niveau de aanvalsassen, de achtereenvolgende aanvalsdoelen, het tijdschema voor de operatie, de logistieke prioriteiten e.d. opgesteld. Op het operationele niveau werd ook het misleidingsplan opgesteld, waaraan onder meer, in de week vóór 22 juni, door 8 divisies ten zuiden van de Pripjetmoerassen werd deelgenomen.

Op *tactisch niveau* voerden de divisies vanaf 22 juni 1944 de aanvallen uit zoals het operationele niveau ze had voorgeschreven. Met name bij Witebsk en Bobruisk werden Duitse divisies uitgemaanoevreerd, omsingeld en vervolgens vernietigd. De operatie verliep voor de Russen sneller dan gepland, mede doordat de Duitse verdediging na enkele dagen ineenstortte. Het gemiddelde aanvalstempo dat de Russen behaalden, bedroeg 10 à 20

km per dag. Het aanvalsdoel Grodno, 440 km van Witebsk, werd reeds op 16 juli bereikt, 4 weken na het begin van de operatie.

De situatie nu

Het huidige Sovjetrussische denken over operatieve kunst vindt zijn oorsprong in het begin van de jaren '70. In 1971 werd tussen Moskou en Washington het SALT-I-akkoord ondertekend. Daarmee werd feitelijk erkend dat er tussen beide landen op strategisch-nucleair gebied een pariteit bestond. In de jaren daarna werd het de Russen duidelijk dat die pariteit ertoe zou kunnen leiden dat beide partijen in geval van oorlog langer zouden aarzelen kernwapens in te zetten, m.a.w.: een oorlog zou een langere conventionele fase kennen. Deze accentverschuiving in de Sovjetrussische militaire doctrine naar conventionele oorlogvoering leidde in het begin van de jaren '80 tot een opleving van de operatieve kunst. Operatieve grondbeginselen en uitgangspunten kregen hernieuwd aandacht, naast een opnieuw bestuderen van operatieve ervaringen uit de krijgshistorie. Dat leidde o.a. tot het ontwikkelen van de conceptie van de Operatieve manoeuvre groep (OMG), in feite een herontdekken van de Mobiele groep uit de periode 1941/45, en het introduceren van een zg. verkenningsaanvalcomplex. Dit laatste (in het Russisch aangeduid met *Razvedyvatel'no udarnyy kompleks*, afgekort RUK) is een conctie op operatief niveau, waarbij geavanceerde doelopsporingsmiddelen, geautomatiseerde data-

verwerkingssystemen en diverse wapensystemen aan elkaar zijn gekoppeld teneinde doelen snel te kunnen lokaliseren en bestrijden. RUK (in de Engelstalige literatuur aangeduid met Reconnaissance strike complex, RSC) vertoont overigens overeenkomsten met de NAVO-conceptie Follow-on forces attack (FOFA).

De Sovjetrussische operatieve kunst is heden ten dage nog steeds het essentiële onderdeel van de militaire kunst dat zich richt op het voorbereiden en uitvoeren van operaties van legers en Fronten.

Conclusie

In de Sovjetrussische militaire wetenschap bestaat al vele jaren het begrip „operativnoye iskusstvo”: operatieve kunst. Dit niveau, tussen strategie en tactiek, coördineert de verschillende tactische veldslagen teneinde de strategische doelstellingen te bereiken. Binnen de Koninklijke landmacht moet rekening worden gehouden met het gegeven dat in het Sovjetrussische militaire denken aan de operatieve kunst een belangrijke rol is toebedeeld. In deze kunst is het mogelijk dat divisies volledig worden opgeofferd als het uiteindelijke doel van de operatieve commandant maar wordt bereikt. Bij de planning en uitvoering van operaties van legerkorpsen en legergroepen binnen de NAVO zal men een adequaat antwoord moeten hebben op het Sovjetrussische niveau. Daarbij is het onvermijdelijk in NAVO-verband aandacht te besteden aan het *eigen* operatieve niveau.

Literatuur

1. *Defensiekrant* (1987)(44)4.
2. R. J. van Vels — Operatieve kunst als additioneel aspect van de krijgskunst. *Mil. Spect.* 157(1988)(1)5.
3. *Militaire Encyclopedie*. Moskou (1978/1980).
4. FM 100-5, *Operations*. Washington DC (1982).
5. FM 100-5, *Operations*. Washington DC (1986).
6. C. J. Dick — Soviet operational concepts (2 dln). *Mil. Review* (1985)(9)30, (10)5.
7. G. Niepold — *Mittlere Ostfront, Juni 1944*. Herford (1985).
8. S. M. Shtemenko — *The Soviet General Staff at war 1941-1945*. Moskou (1975).
9. A. A. Grechko — *The armed forces of the Soviet Union*. Moskou (1971).

P. H. de Vries en P. L. E. M. Everts

resp. luitenant-kolonel der cavalerie en majoor der infanterie
(m.m.v. J. W. Matser, ritmeester der cavalerie)

Offensief optreden, maar hoe?

2. Vijandelijk optreden

In dit tweede artikel van de reeks gaan wij nader in op het optreden van de landstrijdkrachten van het Warschau-Pact (WP). Over dat optreden is reeds veel geschreven, waarbij de verschillende publikaties sterk variëren naar aard, inhoud en conclusies. De ene publicist wil ons laten geloven dat de WP-krijgsmacht niet meer is dan een versterde bureaucratie, waarbinnen incompetentie en gebrek aan fantasie regel zijn. De andere deskundige beschrijft het militaire apparaat van het WP als een goed geoliede, flexibel reagerende, in alle opzichten superieure oorlogsmachinerie. Binnen het kader van onze artikelenreeks zijn wij niet in staat een compleet — en vooral evenwichtig — beeld van het optreden van het WP te schetsen; daarvoor verwijzen wij naar de gelukkig ook beschikbare genuanceerdere benaderingen [4][5][11].

In deze bijdrage volstaan wij ermee enkele belangrijke aspecten en kenmerken van het WP-optreden nader te belichten. Daarbij beperken wij ons tot het conventionele optreden. Alvorens over te gaan tot de nadere beschrijving van enkele kenmerken schetsen wij eerst een aantal achtergronden van dat optreden.

Enkele achtergronden van het optreden van WP-landstrijdkrachten

Ideologie

WP-landstrijdkrachten treden op overeenkomstig de Sovjetrussische militaire doctrine.¹ De ontwikkeling van die doctrine is en wordt in belangrijke mate beïnvloed door de marxistisch-leninistische

¹ Aangezien binnen het Warschau-Pact de Sovjet-Unie een overheersende rol speelt, en organisatie en uitrusting van de WP-strijdkrachten vrijwel volledig zijn afgeleid van, en vaak sterk overeenkomen met, die van de Russische strijdkrachten, worden de aanduidingen Sovjetrussisch en WP als synoniemen gehanteerd.

Now the reason the enlightened prince and wise general conquer the enemy whenever they move and their achievements surpass those of ordinary man is foreknowledge.

(SOEN TZOE)

ideologie. Daarin vormt het gewapende conflict een legitiem middel om de marxistisch-leninistische heilsidealen uit te dragen; een gewapend treffen met de kapitalistische tegenstander werd tot enkele jaren geleden zelfs onvermijdelijk geacht.² Het is dan ook logisch zich terdege op dat conflict voor te bereiden en de militarisering van de samenleving vloeit dan even logisch daaruit voort.

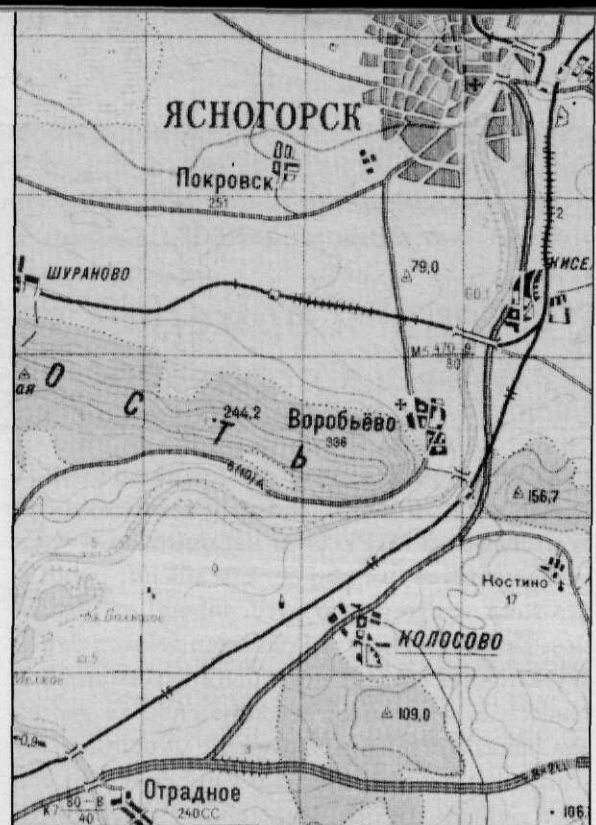
In de marxistisch-leninistische visie dient een gewapend conflict zo kort mogelijk te duren. Een langdurig conflict legt immers een zware druk op de eigen samenleving en daardoor zouden de socialistische verworvenheden in gevaar kunnen komen. Voorts gaat van zo'n kort, maar dan wel zeer krachtig gevoerd, conflict een grote schokwerking uit, waartegen een kapitalistische samenleving naar verwachting niet bestand is. De krijgsmacht moet dan ook in staat worden gesteld zo'n zeer krachtig offensief te voeren, zodat een snelle overwinning kan worden behaald. De introductie van nucleaire wapens heeft het belang van de beperking in duur van een gewapend conflict alleen maar vergroot.

Ten einde een gewapend conflict kortdurend te laten zijn is het essentieel dat succes snel kan worden uitgebuit. Zodra ergens een doorbraak is geforceerd moet onmiddellijk een uitbraak kunnen volgen, m.a.w.: men moet over operationele flexibiliteit beschikken, het vermogen om met grote eenheden en formaties relatief snel zwaartepunten op te bouwen en te verleggen. Dat noopt tot

² De opvatting dat een oorlog met het kapitalisme onvermijdelijk is wordt sinds enkele jaren niet meer officieel gehanteerd, o.m. omdat men meent dat het per definitie een nucleaire oorlog zal zijn waarbij ook de SU niet aan aanzienlijke verwoestingen zal ontkomen, en vanwege de opvatting dat het kapitalisme ook van binnen uit is te vernietigen.

Afb. 1 Militaire topografie: weergave van terrein op een NAVO-kaart

Afb. 2 Hetzelfde terreindeel als van afb. 1 op een WP-

kaart; het verschil vloeit niet voort uit onvoldoende informatie maar is het gevolg van de WP-benadering van het aspect terrein: militair minder relevant geachte kenmerken worden weggelaten

het achter de hand houden van een relatief groot deel van de beschikbare strijdkrachten. Uit ideologisch standpunt bezien is het dan ook logisch, dat:

- het militaire apparaat een belangrijke plaats in de samenleving inneemt;
- de doctrine een offensief karakter heeft;
- het militaire apparaat omvangrijk is, zodat er voldoende middelen beschikbaar blijven om een eventueel succes uit te buiten;
- de integrale inspanning is gericht op een beperking van de duur van een eventuele oorlog.

Terrein

Een tweede factor van grote invloed op ontwikkelingen in het Sovjetrussische militaire denken is het terrein. Het terrein in de SU kenmerkt zich door zijn enorme uitgestrektheid en het ontbreken van accidentatie van betekenis. In een dergelijke omgeving is het historisch een absolute noodzaak gebleken over een grote krijgsmacht te beschikken. Een geconcentreerd aanvallende vijand kan met gebruik van de grote diepte en een groot leger uiteindelijk worden opgevangen en verslagen. Als

de vijand zich niet concentreert wordt hij kwetsbaar voor tegenaanvallen. Door in dat geval de eigen strijdkrachten wel, en ook snel, te concentreren kan op nagenoeg elke gewenste plaats bij de agressor een inbraak, doorbraak gevolgd door een uitbraak, worden geforceerd. In dat verband is het essentieel snel te kunnen manoeuvreren met formaties en grote eenheden. Tactiek en ook initiatief op lager niveau zijn dan minder relevant. De militaire doctrine is dan ook wel eens aangeduid als een soort maritieme conceptie. Het manoeuvreren met formaties in een uitgestrekt vrij vlak gebied heeft ook wel iets weg van het manoeuvreren met vlootverbanden op een oceaan. Het vormt wellicht een verklaring voor het feit dat terreinkenmerken in de Russische doctrine anders worden gewaardeerd dan in het Westen. Dat blijkt bv. uit de bij de WP-strijdkrachten in gebruik zijnde topografische kaarten. Deze ogen veel rustiger want veel irrelevant geachte details worden weggelaten. Het begrip nadering krijgt daardoor een veel bredere inhoud (afb. 1 en 2). Aan de andere kant zijn de Russen zich terdege bewust van het belang van terrein. Bij de WP-topografische kaarten is het aantal kaarttekens, specifiek bestemd

voor militair gebruik, zeker tweemaal zo groot als in het Westen.

Verder is men zich bewust van het adagium dat de risico's van een opmars door ongunstig terrein zijn te verkiezen boven de risico's van een opmars door een gebied dat door de vijand wordt verdedigd. Er wordt dan ook veel aandacht besteed aan de mogelijkheden ongunstig terrein te overwinnen. Zo wordt bij de ontwikkeling van materieel rekening gehouden met het aspect terreinvaardigheid: de bodemdruk van WP-voertuigen is over het algemeen aanzienlijk minder dan van westerse militaire voertuigen. Ook de indeling van relatief veel geniemiddelen duidt op het belang dat aan het terrein wordt toegekend.

Gelet op de aard van het terrein is het derhalve alleszins begrijpelijk dat in de Sovjetrussische militaire doctrine:

- een grote krijgsmacht noodzakelijk wordt geacht;
- een groot belang wordt toegekend aan het manoeuvreren met grote eenheden en formaties;
- terreinkenmerken een relatief ondergeschikte rol spelen in de planning van manoeuvres;
- veel aandacht wordt besteed aan het overwinnen van de belemmerende invloed die van het terrein kan uitgaan.

Historie

Een derde factor van wezenlijke invloed op de ontwikkeling van de Sovjetrussische doctrine vormen de (recente) historische ervaringen. De Sovjet-Unie heeft vanaf haar stichting — maar daarvoor ook het keizerlijke Rusland — altijd op eigen grondgebied moeten vechten. Met name de Tweede Wereldoorlog heeft in de Sovjet-Unie tot enorme verwoestingen en miljoenen slachtoffers geleid. Dat met name die wereldoorlog voor de Sovjet-Unie een traumatische ervaring is geweest blijkt onder meer uit de excessieve aandacht die nog steeds aan de „Grote vaderlandse oorlog” wordt geschonken. Het politieke streven is dan ook erop gericht te voorkomen dat ooit nog een gewapend conflict op Russische bodem wordt uitgevochten. De militaire doctrine is dienovereenkomstig gericht op het van meet af aan nemen van het initiatief en het gevecht op vijandelijke bodem te beslissen.

Zonder uitvoerig op dit aspect in te gaan kan toch worden gesteld dat het, gelet op de historische ervaringen, eveneens zeer begrijpelijk is, dat:

- de Sovjet-Unie een omvangrijk militair apparaat op de been houdt;
- het eigen grondgebied afschermt met een cordon van WP- vazalstaten;
- de militaire doctrine een offensief karakter heeft.

Resumé

Concluderend kunnen wij stellen dat de invloeden die op de Sovjetrussische militaire doctrine uitgaan van de marxistisch-leninistische ideologie, het terrein in de Sovjet-Unie en de (recente) historische ervaringen elkaar grotendeels bevestigen en aanvullen. Uit alle drie de invalshoeken bezien bestaat de noodzaak tot het aanhouden van een omvangrijke krijgsmacht, die in staat moet zijn snel en verrassend het offensief te voeren. De verdere invulling van die doctrine is dan ook gericht op het realiseren van die gewenste vorm van optreden.

Enkele kenmerken van het optreden van WP-landstrijdkrachten

Normen

Normen spelen binnen de Sovjetrussische maatschappij een allesoverheersende rol. Dat is op zich niet verwonderlijk: zij vormen immers een essentieel instrument bij het besturen van een planeconomie. Bovendien is het volgens de marxistisch-leninistische wetenschapsleer mogelijk op objectieve wetenschappelijke manier tot de juiste oplossing van een probleem te komen; m.a.w.: de juistheid van normen is objectief vast te stellen. Nadat normen op theoretische grondslag formeel zijn vastgesteld — maar soms ook zonder die formele tussenstap — worden ze op basis van praktijkgegevens getoetst en zo nodig verder ontwikkeld. De juistheid van normen wordt daarmee ook in materiële zin bekrachtigd. Afwijken van de norm wordt dan al gauw beschouwd als onwetenschappelijk (= onjuist) handelen. De militaire organisatie van het WP vormt in dit opzicht een getrouwe afspiegeling van de Sovjetrussische maat-

schappij. De WP-strijdkrachten beschikken dan ook over een doorwrocht systeem van militaire normen (zie kader). Met behulp van de — op alle gebieden beschikbare normen — is het bv. mogelijk te bepalen:

- hoeveel artilleriegranaten nodig zijn om een bepaalde soort doel uit te schakelen;
- hoeveel tanks, kanonnen, vliegtuigen, e.d. per kilometer frontbreedte nodig zijn in en buiten het zwaartepunt;
- hoeveel middelen nodig zijn om een bepaald doel binnen een gestelde tijd te bereiken; enz.

Het belang van normen wordt bovendien beklemtoond doordat de WP-strijdkrachten bij de planning van operaties ervan uitgaan dat de inlichtingen omtrent de vijand incompleet en onnauwkeurig zullen zijn. Voor de planning van eigen activiteiten zal dan ook volledig moeten worden vertrouwd op de eigen — wetenschappelijk tot stand gekomen — voorspellingen.

Het spreekt vanzelf dat de binnen het WP gehanteerde normen voor het merendeel geclassificeerde gegevens zijn. Toch komen er nog wel eens normen in de openbaarheid, bv. in Sovjetrussische vakliteratuur. Ook is het mogelijk normen af te leiden uit de beschrijvingen van oefeningen e.d. Door zorgvuldige bestudering van een groot aantal bronnen is een aantal auteurs dan ook erin geslaagd een vrij compleet beeld te geven van het „genormeerde” Russische optreden [4][5][11].

Ten aanzien van dit genormeerde optreden de volgende kanttekening: in het verdere verloop van ons betoog gaan wij voor de beschrijving van enkele aspecten van het optreden van WP-strijdkrachten uit van hetgeen daarover in die westerse publikaties is weergegeven. Geen van de gegevens betreffende het optreden van WP-eenheden spruit voort uit onze fantasie en is evenmin het resultaat van „wishfull thinking”.

Bevelvoering

Het kenmerk bij uitstek van het optreden van WP-strijdkrachten is de gecentraliseerde bevelvoering. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ging die gecentraliseerde bevelvoering zelfs zeer ver: vertegenwoordigers van de Generale Staf met soms volledige volmacht werden — met voorbijgaan van alle tussengelegen niveaus — rechtstreeks tot op divisieniveau uitgezonden om te verzekeren dat de plannen van de Generale Staf stipt werden

De Sovjetrussische militaire encyclopedie definieert militaire normen als volgt (vertaling gebaseerd op Engelse en Oostduitse teksten):

1. *Operationeel-tactische gemiddelde cijfergrootheden die worden gebruikt om tijd-ruimtefactoren weer te geven voor operationele of tactische activiteiten van troepen en de gebieden waarin die activiteiten plaatsvinden. Operationeel-tactische ruimtefactoren geven weer: diepte van de aanvalsdelen, vakkbreedtes, afmetingen van gevechtsformaties, breedte, diepte, enz. Operationeel-tactische tijdfactoren geven weer: de tijd, nodig om elke opdracht te voltooien, verplaatsingen of manoeuvres uit te voeren, enz. Zij worden ontwikkeld, rekening houdend met de samenstelling van Sovjetrussische en vijandelijke formaties, hun mogelijkheden, gevechts- en oefenervaringen, niveau van geoefendheid van het personeel, resultaten van speciale onderzoeken, terreinomstandigheden, weer en tijd van het jaar en de dag. De belangrijkste operationeel-tactische normen worden weergegeven in voorschriften en reglementen.*

2. *Tijdgebonden, kwantitatieve en kwalitatieve factoren voor de uitvoering door militair personeel en kleine eenheden van bepaalde taken, methoden of toepassingen van wapens en technologie in het kader van de voorbereiding voor het gevecht. Normen waarborgen een uniforme en objectieve benadering voor het vaststellen van de tijden, nodig voor de voltooiing van acties en voor de beoordeling van het niveau van geoefendheid van militair personeel en eenheden als geheel.*

uitgevoerd. Deze vorm van controle kan ook thans nog plaatsvinden. Controle geschiedt ook door politieke officieren die bij de eenheden zijn ingedeeld. Deze officieren hebben behalve een controlerende taak ook de functie van plaatsvervangend commandant voor politieke zaken. In die hoedanigheid zijn zij onder meer verantwoordelijk voor de gevechtsbereidheid van de eenheid. De Sovjetrussische opvatting over eenhoofdige leiding houdt in dat elke commandant zijn plan tot in details op het lagere niveau bekend moet maken. Daarmee moet worden bereikt dat zijn wil nauwgezet wordt gevolgd. In de praktijk leidt dat ertoe dat elke commandant tot in details krijgt voorgeschreven wat zijn eenheid moet doen, inbegrepen het wanneer en hoe! Dat leidt op zich weer tot een in westerse ogen starre werkwijze, waarin geen plaats is voor initiatief. Die starheid wordt bovendien versterkt door het normgerichte denken. Het bevel van de hogere commandant is immers tot stand gekomen door een correcte toepassing van de normen en het is dus juist. Initiatief nemen houdt derhalve in dat wordt afgeweken van hetgeen a priori juist is en dat is niet alleen onwetenschappelijk maar ook onverstandig. Enige nuancering is ook hierbij op zijn plaats. De ervaringen in Afghanistan leidden ertoe dat het belang van initiatief meer en meer wordt onderkend. Met name het jonge, lagere personeel heeft inmiddels

de nodige ervaring opgedaan met het nemen van initiatief. Vanaf de top van de organisatie doet zich voorts de invloed voelen van de ideeën van Gorbatsjov omtrent „glasnost” en „perestroika”. Het is dan ook aannemelijk dat die zekere starheid in het optreden geleidelijk zal afnemen.

De gecentraliseerde commandovoering komt ook tot uitdrukking in de organisatie van de WP-landstrijdkrachten. Het laagste niveau waarop een volledige commandopost — waarin alle staffuncties zijn opgenomen — wordt ontplooid is de divisie. Deze is gesitueerd op 5 tot 15 km van de voorste lijn eigen troepen. Uit deze commandoposten kan een vooruitgeschoven commandopost worden uitgebracht als complexe manoeuvres van zeer nabij moeten worden geleid of als de hoofdcommandopost wordt verplaatst. Deze vooruitgeschoven commandoposten kunnen tot op 5 km van de lijn van gevechtscontact worden ontplooid. Leger- en frontcommandoposten zijn over het algemeen meer in de diepte gesitueerd. Op regimentniveau en lager is slechts een zogeheten commando-aanwingspost — een soort vooruitgeschoven commandopost — ingedeeld, ondergebracht in een gepantserd voertuig of een tank.

Het verbindingssysteem is ontworpen om de eenhoofdige leiding en de gecentraliseerde besturing van de eenheden mogelijk te maken. De nadruk ligt op verbindingen van boven naar beneden, waarbij op de lagere niveaus betrekkelijk weinig flexibiliteit is ingebouwd. Voor de vereiste flexibiliteit op hogere niveaus beschikt men over een

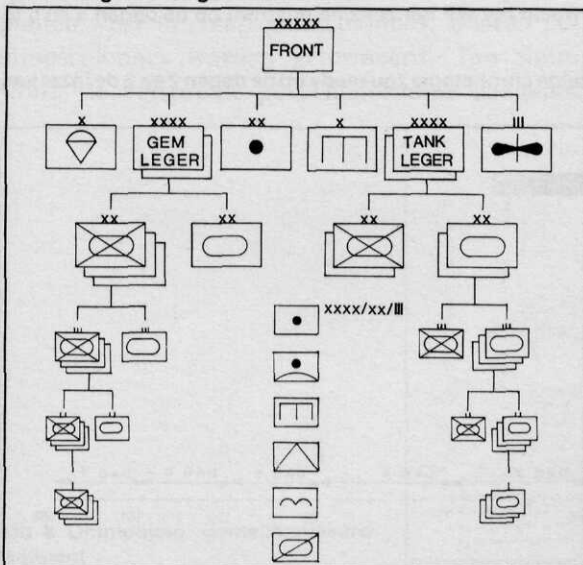
groot arsenaal aan verschillende soorten verbindingsmiddelen. Radio is daarbij het voornaamste. Men beschikt over fm-, am- en hf-apparatuur. Voor verbindingen op de hogere niveaus zijn straalzenderinstallaties beschikbaar. Al met al zullen bij een gewapend conflict in Europa door het WP circa 40.000 verschillende netten worden geactiveerd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat binnen de WP-strijdkrachten een belangrijke plaats is ingeruimd voor elektronische oorlogvoering.

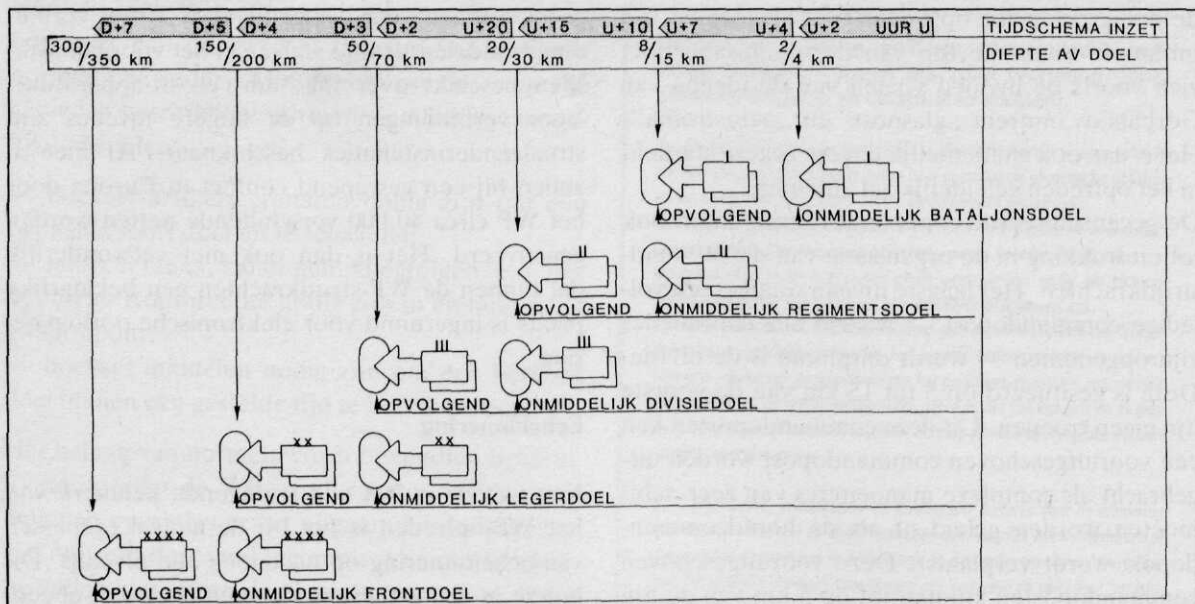
Echelonnering

Een tweede in het oog springende kenmerk van het WP-optreden is het bij de aanval toepassen van echelonnering op nagenoeg alle niveaus. Dit houdt in dat ongeveer de helft van de subeenheden in de diepte wordt gegroepeerd. De organisatie van de WP-landstrijdkrachten is volledig op de mogelijkheid tot echelonnering afgestemd (afb. 3). Het in de diepte gegroepeerde 2e echelon heeft dezelfde (vervolg)opdracht als het in front ontplooid 1e echelon. Daarmee is tevens het verschil aangegeven met een reserve: een reserve heeft immers niet één van meet af aan vastgestelde taak maar kan afhankelijk van de situatie voor elke denkbare taak worden ingezet. Bij de WP-strijdkrachten kent men behalve een 1e en 2e echelon ook een reserve. Deze bestaat uit een algemene reserve die bij de landstrijdkrachten als vuistregel een sterkte heeft van een negende deel van de beschikbare middelen en een speciale reserve van antitankeenheden en mobiele hindernisdetachementen.

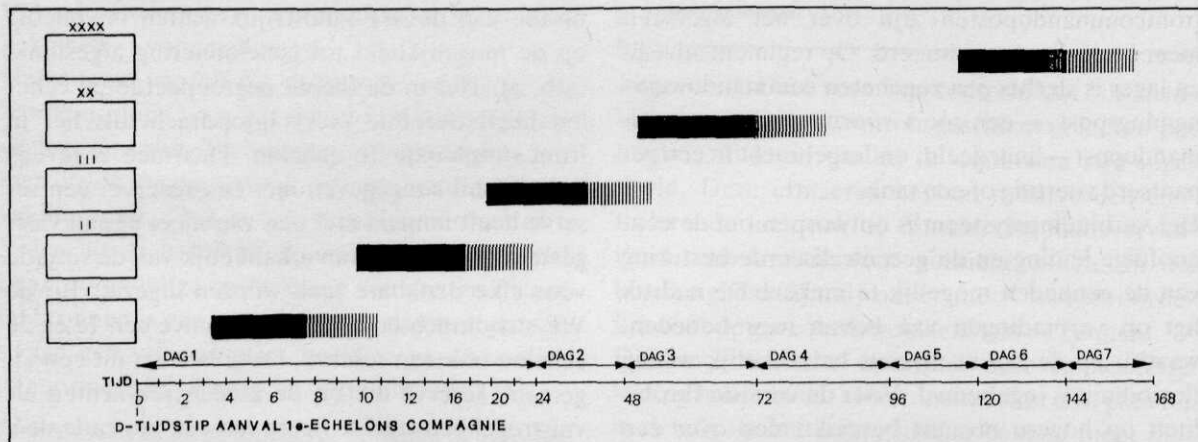
In het aanvallende optreden krijgt elk echelon een onmiddellijk en een opvolgend aanvalsdoel opgedragen. Het opvolgende doel van het 1e echelon is tevens het onmiddellijke doel van het hogere niveau (afb. 4). De opzet daarbij is dat het onmiddellijke doel wordt genomen door het 1e echelon van een eenheid en het opvolgende aanvalsdoel wordt vermeersterd door het 2e echelon. Er wordt echter rekening mee gehouden dat de vijand erin zal slagen het 1e echelon tegen te houden of te vernietigen. In dat geval zal het 2e echelon worden ingezet ter vermeerstering van het onmiddellijke aanvalsdoel, waarna dat echelon de aanval zal voortzetten op het opvolgende aanvalsdoel. Het volgende echelon zal dan dus eerder worden inge-

Afb. 3 Organisatie gemiddeld WP-front

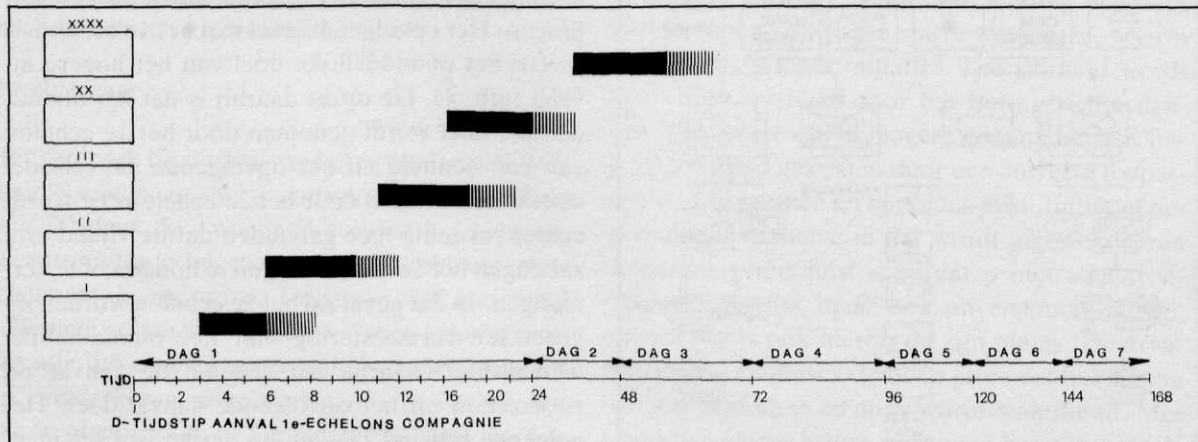

Afb. 4 Echelonnering WP-landstrijdkrachten

Afb. 5 Tijdschema normale inzet volgende echelons; het zwarte blok geeft aan in welke periode de inzet van een volgend echelon kan worden verwacht (in de normale chronologie verwacht het WP het 2e-echelonsfront op de dagen 5 en 6 te kunnen inzetten)

Afb. 6 Tijdschema snelle inzet volgende echelons; in de versnelde chronologie zou reeds op de dagen 2 en 3 de inzet van het 2e-echelonsfront moeten kunnen plaatsvinden

zet dan voorzien. In van te voren geplande doorbraaksectoren kan een dergelijk snelle chronologie ook van meet af aan worden toegepast (afb. 5 en 6).

Aanvallend optreden

Het genormeerde aanvallende optreden van de WP-strijdkrachten heeft een aantal overige specifieke kenmerken waarop hier nader zal worden ingegaan. Het betreft frontbreedten, de wijze van ontplooiën, de marsformatie en verkenningen.

De frontbreedten waarover wordt opgetreden zijn voor de verschillende niveaus zorgvuldig genormerd. Eenheden krijgen voor hun opmars een bepaald vak toegewezen. Binnen dat vak zal normaal gesproken een relatief smalle aanvalssector worden vastgesteld. De breedte daarvan varieert naar gelang het een neven- of een hoofdaanval betreft (afb. 7). Eventuele open flanken worden beveiligd, veelal door de inzet van antitankreserves, soms gesteund door mobiele-hindernisdetachementen.

Door relatief smalle aanvalssectoren vast te stellen, waarop de gevechtskracht van de aanvallende eenheid wordt geconcentreerd, is men in staat een zware druk op te bouwen. Om die druk op peil te houden, maken de Russen gebruik van een — alweer genormeerde — wijze van ontplooiën. Daarbij wordt de zogeheten marsformatie van de divisie verbroken en achtereenvolgens splitsen de regimentsscolonnes zich in bataljonscolonnes; die splitsen zich op hun beurt op tevoren bepaalde punten weer in compagniescolonnes, waarna pelotonscolonnes worden geformeerd. Ten slotte wordt de verspreide gevechtsformatie aangenomen.

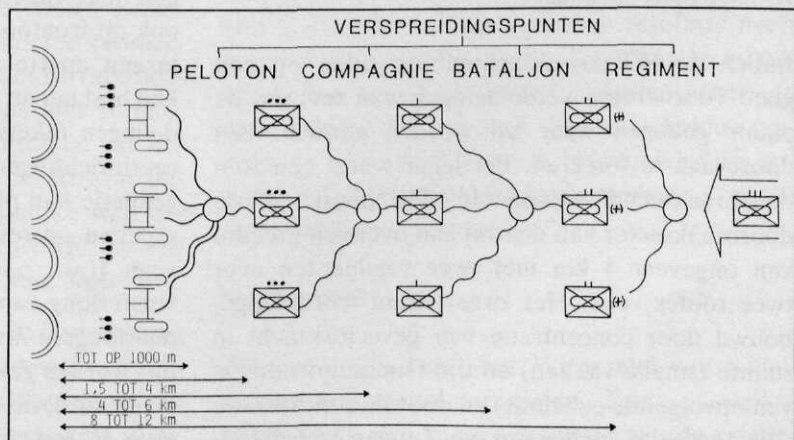
Eenheid	Breedte		
	Nadering	Nevenaantal	Hoofdaantal
Divisie	20-30 km	10-30 km	4-16 km
Regiment	10 km	5-10 km	2- 7 km
Bataljon	2- 3 km	2 km	1- 2 km
Compagnie		800 m	500-800 m
Peloton		200 m	150-200 m

Afb. 7 Opmarsbreedten WP-eenheden

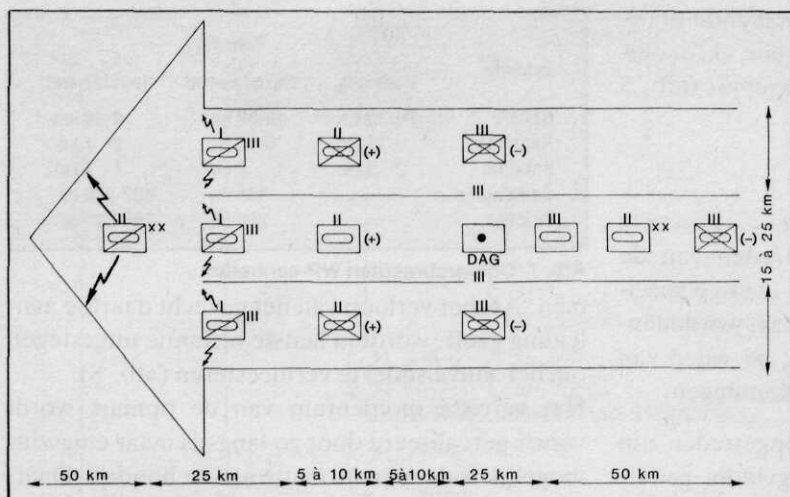
men. Als het verloop van het gevecht daartoe aanleiding geeft, wordt in laatste instantie uitgestegen om het aanvalsdoel te vermeesteren (afb. 8).

Het vereiste momentum van de opmars wordt voorts gerealiseerd door zo lang als maar enigszins mogelijk is de marsformatie aan te houden. Daarbij wordt in de praktijk van een beperkt aantal routes gebruik gemaakt; zo zal normaal gesproken een divisie in de naderingsmars slechts over één à twee routes verplaatsen. De groepering van de eenheden is daarbij afgestemd op de tactische opdracht. Ook de formatie van de verplaatsende eenheid is afgestemd op het waarborgen van een ongestoord verlopende verplaatsing en het snel kunnen ontplooiën voor het gevecht. Bij nadering van de gevechtszone worden twee à drie routes gebruikt (afb. 9). Ook is het mogelijk dat voor de hoofdmacht uit eenheden worden ingezet die moeten trachten in de diepte objecten te vermeesteren en/of vijand te vernietigen om zodoende de eigen opmars te vergemakkelijken en de vijandelijke verdediging te bemoeilijken (voordetachment). Die detachementen kunnen van verschillende omvang zijn.

Verkenningen vormen in de ogen van de WP-commandant op alle niveaus een essentieel element in het totale plan. Tijdige informatie over de vijand moet hem in staat stellen de marsformatie — en

Afb. 8 Ontplooiing gemechaniseerd regiment

Afb. 9 Opmars WP-divisie over drie routes

dus ook de marssnelheid — zolang mogelijk in stand te houden en de ontplooiing van zijn eenheden zodanig te doen verlopen dat tegenover de vijandelijke verdediging de benodigde gevechtskracht wordt ontplooid. Daartoe worden door de divisie grondgebonden verkenningsseenheden vooruitgezonden tot op 50 km of meer voor de hoofdmacht uit. Ook andere middelen worden benut om informatie over de tegenstander te verkrijgen. Zo werd tijdens de Tweede Wereldoorlog ongeveer 30% van alle vliegtuigsorties ingezet voor verkenningsopdrachten. Ook thans is een groot aantal van de beschikbare vliegtuigen en helikopters speciaal uitgerust voor verkenningsopdrachten: o.m. met moderne camera's en zijwaarts gerichte radars. Ook is een grote hoeveelheid satellietinformatie beschikbaar. Voorts beschikken de WP-strijdkrachten over een grote capaciteit voor elektronische oorlogvoering, o.m. voor het verzamelen van elektronische inlichtingen.

Zwaartepuntvorming

Indien de WP-strijdkrachten aanvallen op een goed voorbereide verdediging is van tevoren de plaats gekozen waar zal worden getracht een doorbraak te forceren. Per leger wordt één zo'n doorbraaksector vastgesteld. De divisie in de doorbraaksector valt daarbij aan over een breedte van ongeveer 4 km met twee regimenten over twee routes voor. Het zwaartepunt wordt opgebouwd door concentratie van gevechtskracht in ruimte (smalle vakken) en tijd (snelle introductie van opvolgende echelons) en door de concentratie van vuur; o.m. luchtsteun (vliegtuigen en helikop-

ters) en vuurmond- en raketartillerie. Voor de vereiste krachtsverhouding of, zoals dat in Sovjet-russische termen heet, „correlatie van krachten“ voor het forceren van een doorbraak bestaat — vanzelfsprekend — een groot aantal normen. Een element dat in dit verband extra aandacht behoeft is de inzet van artillerie. Van oudsher speelt de artillerie een belangrijke rol in het Russische optreden. Ook heden ten dage vormt de artillerie een essentieel element in het gevecht van de verbonden wapenen. De vorming van een legerzwaartepunt vindt bv. voor een belangrijk deel plaats door massale inzet van artillerie. Die massale inzet is mogelijk doordat het WP-leger over een massa artillerie beschikt. Zo is bij elk regiment een vuurmondafdeling ingedeeld. De divisie beschikt voorts organiek over o.m. 3 vuurmondafdelingen, een afdeling à 3 batterijen raketwerpers en een afdeling met 4 raketlanceerinrichtingen. De legerartillerie is gegroepeerd in een artilleriebrigade met o.m. 4 vuurmondafdelingen en 3 afdelingen met raketlanceerinrichtingen. Ten slotte is ook op frontniveau nog artillerie ingedeeld, soms in een aparte artilleriedivisie. De frontartillerie kan bestaan uit o.m. 12 vuurmondafdelingen, 4 afdelingen raketwerpers en 8 afdelingen raketlanceerinrichtingen. De tactische ontplooiing van de artillerie kan plaatsvinden in zogeheten artilleriegroepen op resp. leger-, divisie- en regimentsniveau (LAG, DAG en RAG). Veelal vindt daarbij versterking van de lagere niveaus plaats door het naasthogere niveau. In het legerzwaartepunt kan dus worden gevuurd met de legerartillerie, alsmede de artillerie van de 2e-echelonsdivisies en de divisie in het zwaartepunt. Als het leger in het

zwaartepunt van het front optreedt wordt bovendien nog ca. 75% van de frontartillerie t.b.v. dat leger ingezet. In totaal kunnen dan in dat zwaartepunt tussen de 30 en 40 afdelingen vuren.

De inzet van de beschikbare vuursteunmiddelen vindt plaats volgens een op hoog niveau tot in detail uitgewerkt vuurplan. Teneinde de vuursteun te verzekeren zullen de betrokken artillerie-eenheden zo mogelijk reeds enkele uren voor de aanval hun stellinggebieden betrekken. Die stellinggebieden worden relatief ver naar voren gekozen om zodoende ook het gevecht meer in de diepte van het vijandelijke weerstandgebied afdoende te kunnen (blijven) steunen. Bij het vuurplan ligt het accent op de onderdrukking van de vijandelijke artillerie en de antitankverdediging, alsmede het verstoren van vijandelijke tegenaanvalsvoorberedingen.

Slotsom

Tot zover de beschrijving van een aantal aspecten en kenmerken van het optreden van de WP-landstrijdkrachten. Zoals reeds eerder gesteld is deze beschrijving verre van compleet. Zo is o.a. geen aandacht besteed aan het luchtmobiele optreden, de inbreng van bewapende helikopters, het geniepotentieel en de inzet van lange-afstandsverkenning- en sabotagepatrouilles. De reden is dat wij ons hebben willen beperken tot met name de aspecten die relevant kunnen zijn voor de theorievorming over ons eigen (offensieve) optreden met grondgebonden eenheden.

Analyse

Teneinde kwetsbaarheden vast te stellen zullen wij thans nader ingaan op de behandelde kenmerken van het optreden van de WP-landstrijdkrachten. Die kenmerken zijn overigens niet zomaar ontstaan; integendeel, ze zijn het resultaat van bewuste keuzen. Ze worden door de Russen beschouwd als — langs wetenschappelijke weg bereikte — verworvenheden; als krachtige punten van hun organisatie en wijze van optreden.

Dezerzijds valt niet vast te stellen in hoeverre bij het ontwikkelen van die kenmerken sprake is geweest van suboptimalisatie, waardoor op andere gebieden in de organisatie of in het optreden struc-

turele zwakheden zijn ontstaan. Wij zullen ons dan ook (moeten) beperken tot het aangeven van de intrinsieke sterke en zwakke punten van de eerder beschreven kenmerken.

Normen

De hantering van een uitgebreid en een doorwrocht systeem van normen vormt een belangrijk voordeel, doordat daarmee de planning wordt vergemakkelijkt. Het systeem van normen is in Russische ogen een bijzonder betrouwbaar systeem omdat het voortdurend wordt geëvalueerd en zo nodig bijgesteld. Door een juist gebruik te maken van de beschikbare normen kunnen voorts risico's worden vastgesteld en door middel van aanvullende maatregelen worden opgeheven. De planning krijgt daardoor een relatief groot gewicht toegekend. Dat is echter tevens een nadeel. Door de toepassing van normen wordt het WP-optreden ook in zekere mate voorspelbaar. Met een goede kennis van de Sovjetrussische normen wordt het derhalve gemakkelijker op goede wijze op dat optreden te anticiperen. Op het goede moment weten te anticiperen op het optreden van de vijand kan in belangrijke mate bijdragen aan het doen mislukken van diens opzet.

Enige nuancering is hier evenwel op zijn plaats. Goede kennis van Sovjetrussische normen zal zeker kunnen bijdragen aan het op goede wijze richting geven aan het eigen optreden. Dat geldt zeker voor het initiële treffen, en ook in een later stadium van een eventueel conflict blijft kennis over de vijand essentieel. Wij moeten echter niet de fout maken de tegenstander te onderschatten. Wij achten het allerminst waarschijnlijk dat normen klakkeloos blijvend worden toegepast als dat enkele malen niet tot het gewenste resultaat heeft geleid. Ook de vijand leert van zijn fouten en onder de dan heersende omstandigheden leert men naar verwachting erg snel. Kortom, kennis omtrent de „automatismen” in het vijandelijke optreden mag niet leiden tot „automatismen” in het eigen optreden.

Bevelvoering

Ontegenzeggelijk heeft het WP-model van bevelvoering een aantal voordelen. Door de strikte hiërarchieke structuur, gekoppeld aan de relatief

geringe bevoegdheden van lagere commandanten, kan o.m. relatief snel met grote eenheden en formaties (divisies en legers) worden gemanoeuvreed. Zeker in de chaos die per definitie op het gevechtsveld (en daarachter) heerst, is dat een belangrijk voordeel. De gecentraliseerde planning leidt voorts ertoe dat alle middelen op de doelstelling van het hogere niveau worden gericht. Daarmee wordt een optimale concentratie op de hoofdinspanning bereikt.

Ook op het gebied van de bevelvoering vormen de nadelen als het ware het spiegelbeeld van de voordelen. De gecentraliseerde, gedetailleerd uitgevoerde planning vormt vanzelfsprekend een belangrijk hulpmiddel bij de bevelvoering; althans zolang de feitelijke loop der gebeurtenissen min of meer overeenkomt met hetgeen in de planningfase is voorzien. Zodra het verloop van het gevecht echter substantieel afwijkt van het geplande verloop vormt het centraal opgestelde, naar alle lagere niveaus verspreide, zeer gedetailleerde plan een aanzienlijke handicap. Het opstellen van een alternatief plan zal — gelet op de wijze waarop dat tot stand moet komen en de aan te brengen detaillering — geruime tijd vergen. Al die tijd treden lagere commandanten op zonder een op de situatie afgestemd plan en dat zal zeker leiden tot stagnatie en verwarring. Ook het verbindingssysteem vormt een kwetsbaar element. De gecentraliseerde bevelvoering legt een aanzienlijke druk op het verbindingssysteem. (Ver)storing van de verbindingen op divisie- en legerniveau zal dan ook onherroepelijk leiden tot stremmingen en wanorde. Hoewel, onder invloed van de in Afghanistan opgedane ervaringen, daarin mogelijk enige verandering gaande is, is van oudsher de Sovjetrussische commandant op de lagere niveaus niet opgeleid en gevormd om initiatieven te nemen, integendeel! Het ontbreken van een traditie, waarin initiatief positief wordt beoordeeld, gekoppeld aan de centrale rol van de commandant, vormt op zich een volgende kwetsbaarheid. Uitschakeling van commandanten, met name op de lagere niveaus, kan dan ook een verlamme uitwerking hebben. Op de hogere niveaus moeten daarentegen commandoposten worden vernietigd wil een zelfde verlamme effect worden bereikt. Ten aanzien van het ontbreken van een traditie waarin het nemen van initiatief positief wordt beoordeeld is evenwel enige nuancering op zijn plaats. Van-

zelfsprekend wordt bij de hogere militaire vorming zeker de nodige aandacht besteed aan begrippen als initiatief en creativiteit. Leger- en hogere commandanten kennen de waarden van die begrippen dus wel. Het is echter de vraag of de vorming in de voorgaande militaire loopbaan niet te diepe sporen heeft nagelaten, waardoor een adequate toepassing van die begrippen in de weg wordt gestaan.

Echelonnering

Het systeem van echelonnering vormt een van de krachtigste punten van het WP-optreden. Deze wijze van optreden vergroot in belangrijke mate de kans op succes van de WP-aanval. Dat deze conceptie relatief veel troepen vergt is, gelet op zowel de relatieve overvloed daaraan, als op de daarmee te verkrijgen „garantie” op succes, een alleszins aanvaardbare consequentie. Aan die wijze van optreden kleven echter ook nadelen. De vorming van echelons alsmede de door die echelons te bereiken doelen worden — zoals met name alle aspecten van het WP-optreden het geval is — centraal gepland. Die centrale planning leidt ook op dit gebied tot een bepaalde mate van inflexibiliteit. Ook hierbij is dus sprake van een zekere kwetsbaarheid voor verstoringen.

Een tweede kwetsbaar element van het geëchelonnerde optreden betreft de feitelijke wisseling van echelons. Die manoeuvre is uiterst complex, zeker gezien de op dat moment op het gevechtsveld heersende situatie. Die wisseling van echelons wordt bij voorkeur uitgevoerd d.m.v. een soort inhaalmanoeuvre waarbij het 2e echelon de eenheden van het 1e echelon via de flank passeert en de opmars voortzet. Als er voor een dergelijke manoeuvre onvoldoende ruimte is, kan de echelonswisseling ook worden uitgevoerd als een voorwaartse doorschrijding. In beide gevallen zullen uitgebreide coördinatiemaatregelen moeten worden getroffen, is de gevechtsverkeersleiding zeer complex en vindt een grote concentratie van middelen plaats. Al met al vormt deze echelonswisseling een zeer kritieke fase in het Sovjetrussische optreden.

Aanvallend optreden

De wijze waarop de WP-strijdkrachten het aan-

vallende optreden denken uit te voeren is in wezen gebaseerd op de elementen snelheid en concentratie. De snelheid wordt ontwikkeld m.b.v. verkenningen, zolang mogelijk aanhouden van marsformaties en het gebruik van een beperkt aantal routes. Concentratie wordt bereikt door smalle aanvalssectoren binnen de opmarsvakken en een gestandaardiseerde wijze van ontplooiën. Het spreekt vanzelf dat de gehanteerde wijze van opmarcheren weliswaar eenvoudig is te leiden en inderdaad snel kan verlopen, mits dat ongestoord in zijn werk kan gaan. Gelet op de aantallen voertuigen die bij dergelijke verplaatsingen zijn betrokken, en het beperkte aantal gebruikte routes, zullen dergelijke verplaatsingen echter niet onopgemerkt kunnen blijven en vormen ze dankbare doelwitten voor wapensystemen met lange dracht (luchtsteun). De wijze van concentreren houdt in dat buiten de aanvalssectoren slechts met relatief zwakke strijdkrachten, of zelfs in het geheel niet, wordt opgetreden. Hierdoor ontstaan goede mogelijkheden voor acties gericht op de flanken van de aanvallende vijand. De concentratie van WP-strijdkrachten op het juiste moment en op de juiste plaats is vanzelfsprekend afhankelijk van goede inlichtingen. Vandaar het belang dat aan verkenningen wordt toegekend. Indien men erin slaagt de vijand te misleiden omtrent de juiste ligging van de eerste (en eventueel volgende) verdedigingslijnen, wordt bereikt dat te vroeg of te laat wordt ontplooid, het vuurplan wordt uitgevoerd, opvolgende echelons worden aangetrokken, enz.; met alle voordelen van dien voor de verdediger.

Zwaartepuntvorming

Zoals vermeld vindt zwaartepuntvorming voor

een belangrijk deel plaats door de concentratie van (indirect) vuur. Teneinde de manoeuvre niet alleen in de fase van inbraak, maar ook tijdens de doorbraak adequaat te kunnen steunen, wordt de WP-artillerie ver naar voren ontplooid. Volgens de geldende normen worden de regiments-, divisie- en legerartilleriegroepen ontplooid in stroken, resp. 1-3, 4-6 en 8-12 km achter de voorste lijn eigen troepen. De stellingen worden voorts zo mogelijk reeds vroegtijdig betrokken. Al met al ontstaat zo een aanzienlijke concentratie van vuurmonden en lanceerinrichtingen, munitietransportmiddelen en vuurregelingscentra, gedurende een relatief lange tijd in een relatief klein gebied. Ook de andere methoden om zwaartepunten te vormen, te weten smalle aanvalsvakken en snelle introductie van opvolgende echelons, leiden tot een sterke concentratie van middelen. En concentraties — zeker van een dergelijke omvang — zijn per definitie kwetsbaar. Het is in dat verband van wezenlijk belang dat de verdediger zo vroeg mogelijk weet waar de vijand een doorbraak zal trachten te forceren, zodat het mogelijk wordt gericht tegen de daarmee samenhangende concentratie op te treden.

Samenvatting

Tot zover de beschrijving van een aantal achtergronden en kenmerken van het optreden van WP-landstrijdkrachten en de analyse daarvan. Wij zijn slechts ingegaan op een beperkt aantal karakteristieken van het Sovjetrussische optreden, maar zelfs dit beperkte aantal kenmerken geeft naar onze mening reeds aan dat onze tegenstander beschikt over een doorwrochte operationele doctrine. ▷

Literatuur

1. S. J. Cimbala — *Strategic Rev.* (1986)(2)67.
2. C. N. Donelly — *Int. Defense Rev.* **14**(1981)(12) 1589.
3. C. N. Donelly — *Military Rev.* **112**(1982)(8)39.
4. J. Erickson, L. Hansen en W. Schneider — *Soviet ground forces*. Croom Helm, Beckenham (1986).
5. H. en W. Fast Scott — *The armed forces of the USSR*. Arms and Armour Press, Londen (1984).
6. M. R. Hamilton — *Military Rev.* **117**(1987)(1)3.
7. J. G. Hines — *Military Rev.* **112**(1982)(8)13.
8. R. S. Kosevich — *Military Rev.* **112**(1982)(8)24.
9. D. Leebaert — *Soviet military thinking*. Allen & Unwin, Londen (1981).
10. D. L. Madill — *Military Rev.* **112**(1982)(8)52.
11. R. E. Simpkin — *Red armour*. Brassey, Londen (1984).
12. R. E. Simpkin — *Race to the swift*. Brassey, Londen (1985).
13. V. Suvorov — *Inside the Soviet army*. Hamish Hamilton, Londen (1979).
14. P. H. Vigor — *Military Rev.* **112**(1982)(8)68.
15. P. H. Vigor — *Soviet Blitzkrieg theory*. McMillan, Londen (1983).

Het is alleszins begrijpelijk dat de Russen ervan overtuigd zijn dat die doctrine — mits juist toegepast — de sleutel tot succes vormt. Wij hebben evenwel naar wij hopen ook aangetoond welke de intrinsieke zwakheden van de verschillende elementen van de Sovjetrussische systematiek zijn. Het is naar onze overtuiging dan ook mogelijk de verdediging tegenover de strijdkrachten van het WP met succes te voeren. Elementen voor een succesvolle verdediging zijn:

- een goede kennis van het vijandelijke optreden en de daaraan verbonden zwakheden;
- op goede wijze anticiperen op het vijandelijke optreden;
- op het juiste moment door middel van een geconcentreerde inspanning de vijandelijke opzet te verstoren.

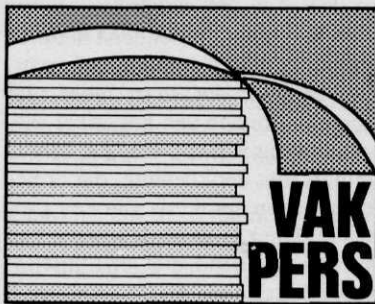
Thus, one able to gain the victory by modifying his tactics in accordance with the enemy situation may be said to be divine.
(SOEN TZOE)

**U bent lid van de
Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de
Krijgswetenschap,**

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Toekomst van het luchtwapen

Dit artikel in het RAF-magazine *Air Clues* bevat de tekst van een lezing die Air Chief Marshal Sir Peter Harding in juni 1987 gaf voor het gerenommeerde Royal United Services Institute. Als commander-in-chief Strike Command is hij uiteraard bij uitstek gekwalificeerd om enkele prognoses te doen.

Alvorens in te gaan op te voorziene ontwikkeling van vliegende wapensystemen, analyseert hij het politieke en militaire wereldbeeld. Ondanks de positieve Oost-Westontwikkeling ziet hij de behoefte aan militaire organisaties (nationaal en NAVO) toch geenszins verdwijnen. Daarvoor is de erfenis van Jalta en Potsdam te zwaar beladen. Ook zal de functie van het nucleaire wapen nodig blijven. De technologische ontwikkelingen juicht hij enerzijds toe maar hij waarschuwt ook tegen het zich volledig overleveren aan de nieuwe technologie. Wij moeten in staat blijven te functioneren via „graceful degradation”, zoals die in het algemeen inherent is aan meer conventionele systemen. Een andere constatering is dat een toekomstige strijd zal moeten worden gevoerd met de middelen die dan beschikbaar zijn. Gelegenheid en tijd om reserves en vernieuwingen te realiseren zullen veelal ontbreken.

Vervolgens behandelt hij de organisatie van de nationale defensie en speciaal het luchtwapen. Het hebben en behouden van „a secure base” is een absolute voorwaarde. Daartoe zal de (Engelse) defensieorganisatie in staat moeten zijn de tegenstander ook op zijn eigen ge-

bied te treffen. Het offensief met conventionele resp. nucleaire middelen (o.a. Trident) blijft een noodzakelijke hoeksteen. Hier rekent Sir Harding impliciet af met het begrip „defensieve defensie” zoals dat recent enig opgeld doet. De potentiële tegenstander moet hierdoor niet in de verleiding komen al zijn middelen in een eigen offensief te concentreren. Harding baseert zich hierbij naar bewezen gebruik op de „capabilities” en laat de interpretatie van „intentions” aan anderen over. V.w.b. het conventionele offensief ziet hij naast de selectieve inzet van stand-off precisie geleide wapens nog een langdurige toekomst voor de traditionele „free fall”-wapens. Dank zij de precisie van de huidige navigatie- en „bombing”-systemen zijn die wapens immers steeds effectiever geworden. Als voorbeeld noemt hij dat een van de effectiefste raids op Peenemünde in de Tweede Wereldoorlog 560 Lancasters vergde en een bommenlast van totaal 1800 t. Nu kan met 12 Tornado's en 48 t bommen hetzelfde effect worden bereikt. Een enorme winst aan inspanning, zowel materieel als personeel. Uiteraard is een hechte luchtverdediging vereist. In Engeland moet dat een geëchelonnerde lvd zijn: enerzijds de Tornado ADV (F-3) d.m.v. air-to-air refueling zover mogelijk voorwaarts, anderzijds een mix van grond-luchtwapens en een „high agility fighter” boven het eigen grondgebied. Een pleidooi voor de European fighter aircraft (EFA), die momenteel overigens met verleidelijke Amerikaanse offertes van geavanceerde F-16's en F-18's te kampen heeft. Tevens maakt Harding zich sterk voor een nieuw C³-systeem, dat moet worden gebaseerd op het momenteel tot stand komende *Improved United Kingdom air defence ground environment*-systeem (IUKADGE). Het C³-systeem moet de juiste inzet van de schaarse middelen boven de Noorse Zee waarborgen, of dat nu uit het noorden van Schotland is of uit Kent. Als een van de meest fundamentele ontwikkelingen ziet hij de totstandkoming van een 24-uursinzet van gevechtsvliegtuigen d.m.v.

Flir, Night vision goggles en Terrain follow radar. Nacht en slecht weer mogen niet langer relatief veilige omstandigheden voor een grondoffensief zijn. Zijn argumenten komen volstrekt overeen met die van de KLu, zoals reeds in 1985 vastgelegd in de Lange termijnvisie jachtvliegtuigen (MS 155(1986)(1)5). Ook Harding is van mening dat voor de 24-uursinzet niet zozeer meer mankracht nodig is maar dat de enorme winst ligt in de flexibiliteit van de operationele commandant om zijn gevechtspotentieel naar behoefte in te zetten.

„Terloops” maakt Harding ook nog duidelijk dat hij de toekomst van het bemande vliegtuig rooskleurig ziet. Vreesde de RAF op basis van het Witboek van 1957 aan de laatste generatie gevechtsvliegtuigen toe te zijn, nu is die vrees volledig afwezig. Zelfs al zijn de Conventional tactical ballistic missiles qua CEP nauwkeuriger geworden, er zouden nog steeds vele duizenden nodig zijn om

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

het werk te doen dat nu door relatief weinig vliegtuigen wordt gedaan. Grote aantallen gelanceerde raketten kunnen de tegenstander het verkeerde signaal geven (al dan niet nucleaire aanval). Vliegtuigen behouden hun waarde vooral door de ongekende en nog steeds toenemende effectiviteit.

Harding besteedt ook nog menige passage aan specifiek Engelse zaken, zoals *out-of-area*-optreden en de rol die de RAF traditioneel m.b.t. de onderzeebootbestrijding heeft. Tevens vergeet hij niet de onmisbare functie van het kostbaarste element van de nationale defensie: de man en vrouw in uniform. Geld en middelen moeten worden geïnvesteerd voor de personeelsfactor, de sleutel tot het succesvolle gebruik van het luchtwapen.

Deze lezing biedt interessante aan-

SLOT ONDERAAN BLZ. 392

Thinking in time, the uses of history for decision makers

door R. E. Neustadt en E. R. May, 329 blz. Uitg.: MacMillan, New York/Londen, 1986. Prijs: £ 17,25. ISBN: 0.02.922790.9

De schrijvers van dit boek hebben gedurende een tiental jaren een cursus geleid op de Universiteit van Harvard voor hogere functionarissen uit de overheidsfeer en hun naaste medewerkers. Daarbij werd aan de hand van historische voorbeelden gezocht naar betere methoden voor de besluitvorming op nationaal niveau. Schrs. hebben de ervaringen uit die cursussen in dit boek op een systematische manier geordend. Een aardig motto voor hun benadering zou het citaat kunnen zijn van de oud-minister van defensie onder president Eisenhower, Robert A. Lovett: „Good judgement is usually the result of experience. And experience is frequently the result of bad judgement”.

SLOT VAN BLZ. 391

grijpingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Als visie zijn de denkbeelden evenwel nogal mager; men vindt ze immers alom in de militaire luchtvaartwereld terug. Echt nieuwe zaken zijn nauwelijks genoemd. De verdienste van de lezing is evenwel dat de elementaire zaken van Air Power in de jaren '90 nog eens op een rij zijn gezet. Door de relatief kleine KLu is zulks al enige tijd geleden gedaan (*MS 155*(1986)(1); *156*(1987)(2)).

P. Harding — The prospects for air power. *Air Clues* (1988)(2)43

B. A. C. DROSTE, kol KLu

rience. And experience is frequently the result of bad judgement”.

De cursisten werden geconfronteerd met bijna dertig „cases”, variërend van de mislukte „bevrijding” van Cuba tijdens de invasie in de Varkensbaai, tot de geslaagde redding door president Reagan van de bestaande „social security”.

Door een realistische, gefaseerde informatieverstrekking, op grond waarvan stapsgewijs het besluitvormingsproces werd nagespeeld, werden de werkelijk genomen beslissingen nauwkeurig geanalyseerd in de manier waarop zij tot stand waren gekomen en in hun gevolgen voor verdere ontwikkelingen.

In de loop van de tijd ontstond in de wisselwerking tussen de cursusleiding en de deelnemers een aantal op het eerste gezicht nogal voor de hand liggende methoden om tot beter overwogen en doeltreffender besluitvorming te komen. Die methoden werden bij volgende cursussen getoetst en verfijnd. De beschrijving van hun inhoud en toepassing vormt de kern van het boek. Voorts wordt een uitgebreid overzicht gegeven van relevante literatuur over geschiedenis in algemene zin en over de gebruikte „cases” in het bijzonder. De aanbevolen methoden mogen voor de hand lijken te liggen, maar daarmee is geen negatieve kwalificatie bedoeld. Integendeel, de schrs. weten op overtuigende manier aan te tonen dat juist heel eenvoudige, snel uitvoerbare denkmodelletjes effectieve hulpmiddelen in de besluitvorming kunnen zijn, waar geen ingewikkelde, tegenwoordig bij voorkeur ook nog geautomatiseerde, systemen tegenop kunnen.

De eerste reactie bij het opdoemen van een probleem is dikwijls: Wat gaan wij eraan doen? Schrs. beklemtonen dat deze bijna automatische „storingsreactie” levensgevaarlijk is, zeker als zij vergezeld gaat van voorstellen tot actie, die dikwijls zijn gebaseerd op „analoge” situaties, die de betrokkenen in het verleden zijn tegemoetgetreden met „analoge” oplossingen, die uiteraard en zoals bekend ook succesvol bleken”. Voordat welke concre-

te actie dan ook wordt ingezet, zo bepleiten schrs., moet eerst het probleem in kaart worden gebracht. Sterker nog: die kaart moet niet worden voorzien van het etiket PROBLEEM, maar van SITUATIE. De kans is immers niet denkbeeldig, dat er helemaal geen sprake is van een probleem. Die kaart van de situatie kan worden getekend met drie lijstjes: welke feiten liggen vast (*Knowns*), welke zijn onduidelijk (*Unclear*) en welke veronderstellingen worden gehanteerd (*Presumed*)? Mogelijk komt daaruit direct al een aantal vragen voort, die moeten worden beantwoord om van de categorieën *Unclear* en *Presumed* naar die van de *Knowns* te komen, voordat men tot actie overgaat. Hiermee verwant is het opstellen van twee andere lijstjes: *Likenesses* en *Differences*, gezien in relatie tot de eerder genoemde „analoge” situaties. Dikwijls leveren die twee lijstjes al onmiddellijk de conclusie, dat er van analogie nauwelijks sprake is en in elk geval weten wij dan waar die wél geldt.

De op deze wijze ingekleurde situatiekaart zal nu vermoedelijk kunnen leiden tot de vaststelling of er inderdaad een probleem is en zo ja, te definiëren naar welke in positieve zin veranderde eindsituatie wij toe willen; m.a.w.: wat is de doelstelling van elke te overwegen actie? Daarbij kan een blik in het verleden helpen. Allereerst is dan de „Goldberg Rule” toepasbaar, die zijn naam ontleent aan een befaamde Amerikaanse journalist. Die regel luidt: er is een probleem, okay, maar waar komt dat probleem vandaan? „What's the story?”. Wie komen ermee aanzetten? Hoe zien hun lijstjes eruit? Waaruit vallen eventuele verschillen in die lijstjes te verklaren?

Een tweede hulpmiddel bij het kijken in het verleden is het trekken van tijdlijnen (*time-lines*). Begin het verhaal zo ver mogelijk terug en leg de belangrijke ontwikkelingen en keerpunten in dat verhaal vast. Registreer daarbij vooral de genomen beslissingen, zeker die met een zware „politieke” (misschien moet men

in het Nederlands zeggen: strategische) betekenis.

Zoals er bij het trekken van tijdlijnen vragen aan de orde komen als: wanneer en wat, zo moet men daaraan nog wat „journalistieke” vragen toevoegen: waar, wie, hoe en waarom? Op deze manier ontstaat een probleemgeschiedenis, die bv. kan leiden tot de vaststelling dat wij kennelijk al heel lang genoeg namen met een bestaande situatie, die nu plotseling niet meer aanvaardbaar wordt genoemd. Is dat dan wel terecht? Wanneer was de vorige situatie dan nog wél aanvaardbaar en hoe zag die toen eruit? Willen wij dan van de „nu-situatie” naar de „toen-situatie” terug? Of wensen wij nu een geheel nieuwe „straks-situatie”?

De hieruit volgende logische stap is: welke opties zijn er om van „nu” naar „straks” te geraken? Daar zal de probleemgeschiedenis ons maar in beperkte zin kunnen helpen. Analogieën zijn in dit stadium immers dikwijls heel magertjes gebleken. De vraag is dus vooral: wat kunnen we nu doen? Elke optie moet daarom worden beoordeeld op uitvoerbaarheid en verwacht effect. Daarbij kan de uiteindelijke keuze uit de opties worden ondersteund door aan bv. materiedeskundigen (vooral buiten het directe kringetje van belanghebbende beslissers) te vragen hoe groot zij de kans van slagen van elke optie achten. Het vergelijken van de antwoorden kan opnieuw leiden tot uitbreiding van de probleemgeschiedenis.

Een andere vraag wordt door schrs. betiteld met „Alexander's question”. Deze ambtenaar uit de jaren '30 stelde namelijk op een cruciaal beslissingsmoment aan zijn chef de vraag: Welk nieuw feit zou een van de tot nu toe gehanteerde veronderstellingen volledig ontzenuwen en dus wellicht leiden tot geen of in ieder geval geheel andere acties? Als Alexander's vraag is beantwoord, is het essentieel op zoek te gaan naar mogelijke signalen dat het bedoelde „nieuwe” feit er inderdaad is; of juist niet is.

Een laatste activiteit, die bij het kie-

zen van de toe te passen optie en gedurende de gehele uitvoering daarvan, moet plaatsvinden, wordt door de schrs. *placement* genoemd. Daarmee bedoelen zij het nauwgezet in kaart brengen en vervolgens up to date houden van de profielen van individuen en groepen mensen (organisaties, afdelingen enz.), die bij de probleemoplossing zijn en worden betrokken. Ook hier kan de geschiedenis hulp bieden en aanwijzingen leveren waarom en waartoe züs en juist niet zó wordt geadviseerd of gehandeld. Een profiel kan ook helpen bij het snel bepalen of de betrokken persoon of instantie wellicht geschikt over essentiële ervaring en kennis die, meer dan voor anderen geldt, bij beslissingen onder tijdsdruk kunnen worden benut en dus met prioriteit moeten worden verkregen. Dat impliceert al dat profilering een continuproces bij beleidsvoering moet zijn.

Kortom, een handvol hulpmiddelen

en technieken waarmee de schrs. in hun case-studies goede ervaringen hebben opgedaan en die door de deelnemers aan de projecten met succes werden toegepast bij het „naspelen” van de waar gebeurde geschiedenis. Dat schrs. hun boek eindigen met de oproep ook andere boeken, en dan vooral over geschiedkundige onderwerpen, te lezen, behoeft geen verbazing te wekken. Een heel nuttig en ook vlot leesbaar boek, dat weer eens een heel ander licht werpt op wat wij in militair jargon „besluitvorming” noemen. Juist daarom zeer aanbevelen om eens wat verfrissing te bieden voor hen die in hun werksituatie — nu in vreedstijd — maar weinig blijken te hebben aan het gestandaardiseerde militaire besluitvormingsproces, de geheiligde „beoordeling van de toestand en wat daaruit moet volgen”.

F. J. D. C. EGTER VAN
WISSEKERKE, lkol inf

De Prinses Julianakazerne

door Th. M. van Koppen en A. B. C. M. op 't Hoog, 42 blz., 38 ill. Uitg.: Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf, Den Haag, 1988. ISBN: 90.70677.18.0.

Het eerste exemplaar van deze uitgave (nr 3 in de SMG-brochurereeks) is medio mei jl. aangeboden aan de Chef Landmachtstaf/Bevelhebber der Landstrijdkrachten.

Het boekje beschrijft de geschiedenis van één van de grote kazernes van Den Haag, de Prinses Juliana-kazerne, nabij het landgoed Clingendael. Sinds 1945 huisvest deze kazerne de hoogste staf van de Koninklijke landmacht, tegenwoordig Landmachtstaf geheten, voorheen Generale Staf en Hoofdkwartier Koninklijke landmacht. Bekende bevelhebbers als generaal-majoor A. Q. H. Dijkhoorn (eerder minister van defensie 1939-1941) en luitenant-generaal H. J. Kools (tevens Chef Militair Gezag) zetelden in het gebouw. In augustus 1963 nam

staatssecretaris van defensie J. C. E. Haex er zijn intrek. Door de jaren heen werden verschillende conferenties in het verband van de NAVO en de Westeuropese Unie (WEU) in de kazerne gehouden.

De kazerne stamt uit de Tweede Wereldoorlog en is gebouwd in opdracht van de „Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete”, dr. A. Seyss-Inquart. Tot het einde van de oorlog diende het gebouw als onderkomen van onderdelen van de zogeheten „Ordnungspolizei”, beter bekend als „Grüne Polizei”.

Een interessant boekje, met vele saillante details en verscheidene opmerkelijke illustraties. Het is, zolang de — beperkte — oplage strekt, gratis verkrijgbaar bij de uitgever, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag. J. C. A. C. DE VOGEL, bgen inf

